

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТУТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

ДИПЛОМНА РОБОТА

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
зі спеціальності 053 «Психологія»
ОНП «Політична психологія»

студентки ОС «Магістр»
спеціальності «Психологія»
ОНП «Політична психологія»
Ковальнової Дар'ї Олександрівни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціальної психології
Рогаль Ніна Іванівна

Допустити до захисту в дек
Кафедра соціальної психології
Протокол № _____ від _____
Завідувач кафедри:
Доктор психологічних наук, професор
Коваленко Алла Борисівна

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ.....	7
1.1. Політична культура та її структурні елементи	7
1.2. Системний аналіз феномену політичної культури.....	15
1.3. Особливості формування політичної культури студентів: психологічний вимір	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ.....	27
2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження	27
2.2. Обґрунтування емпіричної моделі дослідження політичної культури студентів	30
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ	37
3.1. Аналіз отриманих результатів.....	37
Висновок до розділу 3	54
ВИСНОВОК	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Швидкоплинність нашого світу та постійні зміни в соціумі змушують людей щоразу перевіряти свої погляди та життєві позиції. Демократичне суспільство дарує людям велику кількість переваг, одночасно воно відкриває для всіх можливість бути почутим та залученим до змін, але в той же час потребує від абсолютно усіх учасників процесу суспільного життя бути його активною частиною. Те на скільки людина готова це робити, а також має відповідні знання та розуміння, норми й цінності, що будуть відповідати потребам суспільства навколо неї й працювати на благо країни – все це свідчить про її політичну культуру.

Актуальність теми дослідження можна визначити як дуже високу. Адже політична культура – явище, що постійно змінюється. Будь-яке коливання в державі призводить до суттєвих відмінностей від того, що було типовим раніше. Таким чином дослідження політичної культури завжди залишається гострим питанням, а особливо, якщо ми звужуємо його розгляд до певної групи населення. Студентство є категорією з чи не найбільш масштабними змінами в їхньому житті під час навчання. Це пов'язано з тим, що навчання у вищому навчальному закладі припадає в значній мірі на важливі та формотворчі роки життя людини. Окрім цього, саме перебування в університеті супроводжується кризовими періодами різного характеру, що також всебічно впливають на індивіда.

Більш того, молодіжна політична культура є елементом загальної політичної культури соціуму. Молодь, особливо студентська, є найбільш прогресивним, активним і динамічним шаром будь-якого суспільства. Будучи складовою молоді та найзначнішою її частиною за чисельністю студентська молодь об'єктивно є інтелектуальним потенціалом і майбутнім кожного суспільства і, більше того, студентська молодь найшвидше переймає і навіть формує тренди в соціальних процесах, у тому числі і

політичних, тому нам представляється важливим вивчити найбільш актуальні тренди та особливості студентської політичної культури.

Дослідження феномену політичної культури представлено в роботах великої кількості науковців. Починали вивчати політичну культуру такі науковці як Й. Гердер, Г. Алмонд, Т. Прасонс, С. Верба, У. Розенбаум, Р. Інглхарт та інші. Ближче до сучасності це питання вивчають такі дослідники як І. Касавіна, О. Осипової, В. Плахова, П. Фейерабенда, В. Чфняка, що звертали увагу на роль політичної культури в збереженні норм та традицій. М. Амелін, Л. Данилова, Г. Рубаха досліджують політичну культуру більш цілісно, тоді коли Є. Головаха, О. Нагорна, О. Рудкевич, О. Кияшко, М. Томенко, М. Попович, А. Чередниченко вивчають окремі елементи та сторони цього явища.

Відтак, дослідження політичної культури студентів в жодному періоді не перестає бути актуальною темою для досліджень.

Мета дослідження – вивчення особливостей політичної культури студентів України та аналіз елементів її структури.

Гіпотеза даного дослідження складається з двох основних моментів. По-перше, вищий навчальний заклад в більшості випадків слугує першим місцем значного формування й розвитку політичної культури. По-друге, рівень політичної культури на даний момент не є надто високим в українських студентів, що особливо виражено у низькому рівні їхньої політичної активності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми політичної культури.
2. Дослідити психологічні особливості політичної активності студентської молоді.
3. Описати характерні особливості явища політичної культури властиві українському студентству.

4. Визначити складові політичної культури студентів вищих навчальних закладів України.

Об'єкт дослідження - політична культура.

Предмет дослідження - особливості проявів політичної культури студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах.

Методи дослідження. У дослідженні було використано систему загальнонаукових методів дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація та інтерпретація;
- емпіричні, зокрема методика діагностики механізмів політико-ідеологічного самовизначення П. В. Циганенко, авторська анкета, методика вимірювання політичної культури Браяна Сільвер та Кейтлін Даулі та методика визначення вимірів політичної активності;
- математично-статистичні, а саме знаходження середніх величин та відсоткового розподілу.

Емпірична база дослідження: молодь віком від 18 до 23 років, яка навчається у вищих навчальних закладах України. В дослідженні взяло участь 20 осіб, з них 15 респондентів – жінки та 5 – чоловіки. 10 осіб з опитаних навчаються у вищих навчальних закладах міста Києва, 9 осіб – у вищих навчальних закладах Вінниці, 1 особа – у Львові. Емпіричне дослідження проводилося у березні-квітні 2022 року.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що вперше:

- проаналізовано особливості політичної культури студентської молоді;
- виявлено рівень політичної активності студентів;
- визначено рівень довіри студентів до державних організацій та інституцій.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використовувати отримані результати дослідження для визначення слабких місць в політичній культурі студентів та її покращення. Отримані результати можна використовувати у ВНЗ при викладанні дисциплін «Політична психологія», «Психологія мас та спільнот в політиці», «Соціальна психологія» тощо. Окрім цього, дане дослідження можна використовувати як основу для більш глибокого вивчення явища політичної культури інших груп населення.

Структура та обсяг роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 57 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 6 рисунків та 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

1.1. Політична культура та її структурні елементи

Методологія наукового дослідження такого соціального явища як політична культура має на увазі виявлення її сутності, походження, особливостей структури та класифікацію. Для того, щоб вирішити це завдання, потрібно мати відповідне уявлення про ті процеси в історичній перспективі соціологічної науки, в яких формувалися соціальні інститути та методологія дослідження політичної культури. У соціологічну науку визначення «інститут» прийшло з юриспруденції, в якій воно використовувалося з метою для комплексу норм, що регулюють правові відносини, наприклад, інститути власності, успадкування та шлюбний інститут [4].

Слід зазначити, що у Стародавньому Римі для юристів існували посібники, які давали системний опис чинних законів приватного права. Такі посібники називалися інституціями. У літературі з соціології категорія соціального інституту стала застосовуватися з часів зародження соціології як наукової дисципліни і набуло широкого поширення через застосування інституційного аналізу в процесі розгляду функцій соціуму [19].

Вперше інституціональний аналіз було застосовано родоначальниками соціології – О. Контом, Е. Дюркгеймом та Г. Спенсером. Незважаючи на те, що в їхніх працях як визначення соціального інституту відсутнє, так само як і аналіз методології дослідження соціуму як системи громадських інститутів, вчені проаналізували функції соціуму через особливі соціальні освіти, які пізніше були визначені як соціальні інститути.

О. Конт ставив завдання вивчення людського порядку у вигляді основних суспільних утворень, що визначали існування суспільства. Наприклад, у сфері побуту він виділяв такий соціальний інститут як сім'я, у сфері матеріального виробництва їм було виділено кооперація, у сфері духовного виробництва основним соціальним інститутом була релігія, а політичної області цим інститутом було держава.

У свою чергу, Г. Спенсер особливими елементами суспільства називав соціальні інститути, які, на його думку, є стійкими структурами соціальних дій усіх суспільних елементів. Усі соціальні інститути Спенсер розділив кілька основних груп: домашні інститути, обрядові інститути, професійні інститути, промислові інститути, політичні інститути і церковні інститути. Мислитель вважав, що основним призначенням соціальних інститутів є підтримка соціального балансу та регулювання функціонування громадських груп [20, с. 150].

У свою чергу Е. Дюркгейм замінив поняття соціального інституту на визначення соціальних фактів, сенс яких полягає в носінні норм, традицій, законів, цінностей, звичаїв та ідеалів, які були вироблені за допомогою низки форм формами суспільної свідомості, до яких належать мораль і право, а також релігія та мистецтво. У зв'язку з цим можна дійти невтішного висновку, що у Е. Дюркгейму соціальними інститутами є такі елементи як релігійні норми, мову, прояви моди тощо.

В англо-американській соціології ХХ століття вчені дотримувалися саме визначення соціальних інститутів, які виробив Е. Дюркгейм. Англійські та американські соціологи запропонували визначати соціальні інститути, посилаючись на концепції біхевіоризму та інтеракціонізму. Наприклад, Ч. Кулі визначав соціальний інститут як це певну форму мислення, що встановилася. У. Гамільтон розумів під соціальним інститутом вербальні символи, за допомогою яких може бути описана група широко поширених і стійких соціальних звичаїв. Г. Гілман стверджував, що

соціальним інститутом є нематеріальні предмети та ідеї. Ф. Чепін пояснював громадські інститути як моделі організаційних настанов поведінки їх членів. У свою чергу, Т. Парсонс, трактував соціальні інститути як зразок стандартних очікувань, що управляють поведінковими патернами людей та відносин між ними.

У радянській соціології як роботи, присвячених аналізу соціальних інститутів можна назвати дисертації Н. Костіної та Н. Коржівській. Спільність даних робіт полягає в тому, що методологічною основою дослідження соціальних інститутів є такі принципи як: освіта соціальних інститутів пов'язується з суспільним поділом та диференціацією праці, сутність соціальних інститутів полягає у побудові суспільних відносин, соціальні інститути організовують та регулюють політичні соціальні процеси [40, с. 110].

Якщо взяти до уваги думку про те, що політична культура є відносно самостійним елементом політичної та соціальної сфер, то виникає необхідність її аналізу як суспільного явища. Тоді доцільним є використання інституційного підходу, який дозволить вивчити політичну культуру як систему соціальних інститутів, що регулюють політичну поведінку індивідів у соціумі.

У свою чергу соціальні інститути політичної культури призначені для того, щоб з їх допомогою виконувати завдання управління політичними діями, які є у соціумі. Безпосередньо результатами роботи соціальних інститутів політичної культури є певні правила виробництва, збереження, поширення та споживання політичних знань, норм та переконань.

У науці можна виділити два підходи до дослідження політичної культури.

Перший підхід можна розглядати як психологічний. У рамках цього підходу політична культура інтерпретується як сума соціально-психологічних аспектів, що виявляються в індивідуальному полі особистості.

Так, визначаються, які політичні аспекти суспільного життя важливі для індивіда, чим він чи вона керується при прийнятті дотичних до політичної сфери рішень, як вони бачать себе і свою роль в політичній сфері й державі загалом. Тому вважається, що політична культура є результатом певного політичного досвіду чи умов існування індивіда чи групи людей. Цей підхід розвивався з урахуванням методологічного індивідуалізму, який домінував в англо-американській політології. Цієї точки зору дотримувалися такі вчені як Г. Алмонд і С. Верба. Вони припускали, що політичну поведінку особистості визначено з точки зору її власних раціональних інтересів, а також через різні соціальні установки, які стимулюють людину діяти певним чином у тій чи іншій ситуації [28, с. 131].

На основі поглядів Т. Парсонса вчені, які створили концепцію політичної культури, виділили взаємопов'язані когнітивні, афективні та оціночні елементи політичної культури, які розподілялися серед представників різних націй [45, с. 54].

Окрім цього, Г. Алмондом та С. Вербою було розроблено структуру політичної культури, яка складає значний аспект цієї роботи. Вони представили, що політична культура складається з трьох рівноцінних аспектів. [38, с. 67].

Першим елементом є когнітивна складова. Вона являється певним базисом політичної культури особи. Під нею розуміються політичні знання, що має людина, її політичні інтереси. Загалом, даний елемент відповідає за політичну компетенцію особи, на основі якої вона може далі формувати політичну культуру.

Другим структурним елементом є оціночна складова. До нього відносяться усі цінності, норми та традиції, що є характерними для особи, відносно політичної сфери. Відповідно, те, на основі чого й порівняно з чим людина оцінює все, що відбувається в соціумі навколо неї.

Третім складовим елементом структури є поведінковий аспект. Виходячи з назви, він відповідає за діяльність людини, за те, як проявляється її громадянська та політична позиція та наскільки активною вона є.

Також, слід зазначити, що з погляду цієї концепції політична культура може вивчатися лише на рівні міжкраїнових і кроскультурних досліджень. У свою чергу, результати цих досліджень можуть бути статистично оброблені та представлені в науковому трактуванні. Таким чином, великим плюсом цієї концепції є можливість застосування кількісних методів дослідження. Також у рамках цього підходу можливе вивчення політичної культури як складного механізму, з можливістю дослідження існуючих у суспільстві субкультур поряд з традиційною політичною культурою. Крім того, є можливість вивчення динаміки та співвідношення основної політичної культури та субкультур. У межах цього підходу політична культура сприймається як динамічне соціальне явище [43, с. 128].

Незважаючи на наявність явних позитивних характеристик, даний підхід можна піддати деяким критичним зауваженням. Насамперед, у межах цього підходу дещо складним є визначення взаємозв'язку соціальних установок окремих членів нашого суспільства та розвитку політичних інститутів. Ці труднощі виникають через велику кількість проміжних змінних, які складно контролювати. Також деякі сумніви викликає і сама методика дослідження, так як основним методом є стандартизоване інтерв'ю. Тут виникає питання про те, як декларовані цінності відбиваються на поведінці і наскільки рівнозначні політичні погляди в різних культурах, і як ці погляди відображають базові культурні характеристики респондентів, або можливий варіант, коли ті чи інші політичні погляди обумовлені тимчасовими політичними подіями у суспільстві, а не культурою [33, с. 63].

Крім того, дослідження політичної культури лише в рамках психологічних орієнтацій є недостатнім, оскільки політичні механізми є набагато більш різноманітними. І, хоча використання кількісних методів у

межах даного підходу є безперечною перевагою, але й те, що залишається за рамками підходу, також є істотним пластом політичної культури.

Другий підхід до дослідження політичної культури називається як «соціетальний» і в його рамках політична культура сприймається як характерна особливість соціальних спільностей, історично вкорінена у свідомості людей і що відображається в соціальних практиках, що визначають дії людей та функціонування тих чи інших соціальних інститутів.

З цієї позиції вивчення політичної культури представляється як дослідження історичної перспективи в рамках її впливу на соціальні та інституційні соціальні практики. Соціетальний підхід пропонує різні методи інтерпретації політичної культури.

Одним із способів інтерпретації є розуміння політичної культури її історично сформованої сукупності символів, що було згадано в роботах К. Гірца. Він виходив з того, що дії індивідів зумовлені смисловими значеннями, що є в свою чергу полем культури. Приналежність до певного суспільству передбачає наявність у людини низки смислових систем, які є еквівалентними поняттю «орієнтація», що використовуються в соціології. Наявність даних смислових систем є результатом попереднього культурного досвіду [26, с. 90].

Іншим напрямом дослідження політичної культури, у рамках соціетального підходу є напрямок, який звертає увагу на культурні підстави. Ця думка виникла у 80-х рр. н. ХХ ст. Паралельно з розвитком «нового інституціоналізму». Слід зазначити, що широко відомим дослідженням у рамках даного напрямку є монографія Р. Патнема. Автор дотримується точки зору Г. Алмонда і С. Верби з приводу наявності зв'язку між культурними основами політичної системи, що склалися історично і стабільністю режимів демократії.

У рамках соціетального підходу використовуються інтерпретативні методи, і він недостатньо операціоналізований, а також складний у

використанні у порівняльних дослідженнях. У зв'язку з цим емпірична перевірка даних у рамках соціетального підходу досить обмежена. У зв'язку з цим більшість досліджень політичної культури проводиться у вигляді вивчення динаміки ціннісних орієнтацій.

Методи, що використовуються в політичній науці, досить широко використовуються і в процесі дослідження політичної культури. Так, основними з них можна виділити такі концептуальні методологічні підходи у дослідженні - біхевіористський та інтерпретаційний.

Біхевіористський підхід передбачає використання кількісних методів дослідження політичної культури, а також використання як предмет дослідження як аналіз соціальних інститутів, так і вивчення неформальної поведінки в політичному аспекті.

Відмінною рисою інтерпретаційного підходу до вивчення політичної культури є пошук та аналіз сенсу політичної культури. У рамках цього підходу політична культура інтерпретується як смислова складова політичного життя. В умовах даного підходу методи дослідження можуть бути зовсім різними, наприклад, такими як аналіз національної історії, або дослідження зразків масової культури [4, с. 110].

Багато авторів часто відзначали неможливість дослідження політичної культури у відриві від загальної національної культури та ідентичності народу, його історичного досвіду. У зв'язку з цим треба погодитися, що політична система визначається політичною культурою, а політична культура, у свою чергу, фундаментальною культурою тієї чи іншої соціальної групи [5, с. 115].

Таким чином, така інтерпретація дозволяє досить широко розсунути рамки дослідження, але в той же час, сам аналіз буде досить ускладнений, так як все це різноманітність факторів, які надають, прямий або опосередкований вплив на формування політичної культури, які врахувати неможливо.

Основними сучасними методами дослідження політичної культури нині є:

У рамках інституційного підходу дослідження політичної культури орієнтоване на дослідження таких інститутів як держава та її органи, урядові програми та інші засоби управління політичною діяльністю, політичні партії та інші суспільно-політичні організації.

Що стосується компаративного методу, то він спрямований на порівняння різноманітних типів політичної культури та їх елементів, до яких належать політичні орієнтації, політичні стереотипи, моделі та зразки політичної поведінки тощо [16, с. 12].

Також слід зазначити історичний підхід, у межах якого політична культура досліджується у тимчасовій перспективі.

У межах соціологічного підходу дослідження політичної культури спрямовано вивчення її залежності від розвитку соціуму загалом, від соціальної структури суспільства, його системи економічних відносин, ідеологічних особливостей, специфіки менталітету.

Що стосується нормативно-ціннісного підходу, то він передбачає вивчення значення для соціуму різних структурних частин політичної культури, а також їх ролі у збільшенні добробуту членів суспільства і реалізації прав і свобод людини.

Якщо займатися вивченням політичної культури з позиції системного підходу, то тут політична культура буде представлена як цілісна, саморегулююча система, яка складається з ряду взаємопов'язаних з один одним і зовнішнім середовищем елементів.

З позиції структурно-функціонального аналізу політична культура сприймається як цілісна система взаємозалежних елементів, що виконують свої індивідуальні функції.

З погляду біхевіоризму політична культура обумовлена мотивами політичної поведінки на рівні суспільства, окремих соціальних груп і конкретної особистості.

Що ж до антропологічного підходу, то політична культура визначається в його рамках виходячи з природи людини. З ним пов'язаний і комунікативний метод, який дозволяє розробити кібернетичну модель політичної культури і аналізує політичну культуру як сукупність інформації, найважливішими елементами якої є політичні рішення і реакції на них решти суспільства в рамках тієї чи іншої політичної культури [1, с. 21].

Також в рамках дослідження політичної культури в даний час часто застосовуються емпіричні методи, до яких відносяться такі як анкетне опитування, комплекс методів спостереження, експертні оцінки, політичне моделювання, статистичний аналіз результатів дослідження.

Таким чином, в даний час існує велика кількість методів дослідження політичної культури.

1.2. Системний аналіз феномену політичної культури

Аналіз політичної культури показує, що в сучасній політиці відсутня цілісна система. Відповідно, якщо порівняти з політичну науку з галузями релігієзнавства, етнографії та культурології – питання системності в політиці розвинуте набагато менше. Таким чином, спроби розглянути, зрозуміти й вивчити проблему політичної культури містять роботи великою кількості вчених, серед яких роботи М. Амелина, С. Арутюнової, Б. Берштейна, А. Блінова, Л. Васильєва, В. Власової, В. Гохмана, С. Грицай, Л. Данилової, Б. Єрасова, В. Зінчук, А. Першіца, Г. Салтикова, В. Чепурної та інших вчених.

Такі науковці як І. Касавіна, В. Левченко, Е. Маркаряна, О. Осипової, В. Плахова, П. Фейерабенда, В. Чфняка у своїх наукових доробках розглядали філософсько-соціологічний аспект даного явища, а також яку

роль воно виконує в збереженні історичних та культурних традицій та норм. Вивчення політичної культури через розгляд її як засіб накопичення, збереження та передачі соціального досвіду людей представлено у працях Н. Дяченко, Ю. Левадою, В. Щегорцовим та інших. Є. Баталов, К. Гозман та В. Шестопад досліджували співвідношення та зв'язок культури та політики, як один з основних базисів політичної культури. Проблему взаємозв'язку елементів політичної культури присвячені робота іноземних, а саме польських, політологів - М. Бараньського, А. Боднара, М. Карвата, В. Милановського, Е. Шацького. Р. Юар у своїх роботах аналізував та представляв шляхи формування політичних традицій на матеріалі історії Франції [15].

Аналізуючи праці цих вчених варто зазначити, що дефініція традиції звучить як «Закріплений, стійко повторюваний елемент громадського життя та специфічний спосіб його фіксації, трансляції та повторення» [14, с 5]. Відповідно, традиції – це соціокультурна спадщина та засоби і процеси їх успадкування.

Варто зазначити, що політичні традиції, не зважаючи на те, як саме трактувати цей термін, виконують певну роль в суспільстві, яку варто розглянути через призму їх функцій.

Крім загальних для всіх традицій функцій, серед яких: охоронна адаптаційна, стабілізаційна, нормативна, регулятивна, функція соціальної пам'яті та соціалізації, існують більш специфічні функції політичних традицій – консолідації різних соціальних спільнот, легітимізації влади, поширення та закріплення політичного досвіду. Політичні традиції мають ряд ознак, серед яких виділяються загальні і специфічні [33].

До специфічних рис належать певні політичні традиції, які мають зв'язок з політичними інтересами та їх реалізацію через владні повноваження. Іншими особливостями політичних традицій є їх значний суб'єктивізм, тобто, багатовекторність, велика вибірковість, зумовлена

складною структурою політичної системи, різноманітністю політичного життя. Багатоваріантність політичних традицій не суперечить можливості їх класифікації, яка здійснюється з погляду різноманітних підходів. Пропонується типологія політичних традицій: за змістом, за соціальними носіями, за масштабами поширення, за функціональною спрямованістю. Звертаючись до питань генези традицій, можна розрізнити у цьому процесі декілька етапів: період зародження, формування; період активного функціонування, визнання; час занепаду [19].

Формуються політичні традиції двома шляхами:

- 1) через суспільну практику,
- 2) через штучне вироблення.

Останній шлях найактивніше використовується в переломні періоди історії, в періоди соціального хаосу і безладу, бо саме тоді оживають, реанімуються раніше існуючі традиції.

Обговорюючи проблему відродження традицій, слід схилитися до позиції, згідно з якою деякі традиції можуть входити до загального фонду культури у своїй латентній або соціально та ідеологічно обмеженій формі, а за певних умов на них зростає попит, вони активізуються, відбувається їх реінтерпретація. Вельми складною та багатоаспектною є проблема функціонування традицій, до визнання і активного існування. Це пов'язано з тим, що носіями традицій є учасники політичного процесу, які належать до різних соціальних і політичних прошарків [1].

Можна стверджувати, що існує така закономірність: чим складніше диференційовано суспільство, там ширшим є спектр традицій, що функціонують у ньому, тобто в такому суспільстві має місце діючий принцип плюралізму традицій. Множинність і рівнозначність політичних традицій - обов'язковий атрибут цивілізованого суспільства. У періоди криз можуть виявитися та заявити про себе абсолютно протилежні, полярні традиції. Спроби окремих соціальних груп (партій) нав'язати певні традиції та

дискредитувати чужі, які не відповідають їх інтересам, привносять у політичний процес конфронтацію, створюють конфліктні ситуації. Попередити зростаючу напругу або уникнути зіткнення можна шляхом захисту та культивування одних традицій і заборонаю (тим чи іншим способом) інших. Але розумнішим і більш перспективним є шлях створення таких умов, коли традиції, зіштовхуючись одна з одною, взаємодіють та втрачають певним чином свою винятковість, взаємодоповнюючи одна одну. Проблема співвідношення традицій та новацій вирішується особливим чином [43].

Розглядаючи новації та традиції важливо відмітити, що їм притаманні протилежні властивості, відтак, на перший погляд можна стверджувати, що новація заперечує традицію. Тим не менш, більш ретельний та глибинний аналіз показує, що традиції і новації існують у діалектично суперечливих зв'язках та відношеннях і як складові частини культури забезпечують збереження її суттєвих рис, спадкоємність у розвитку й адаптованість до соціокультурних змін. Відповідно, кожна епоха змінюється разом з традиціями та новаціями, адже їх стан взаємоузгоджений. Відповідно, новації які набули популярності в суспільстві залишаються та стають традиціями. Тим не менш, у випадку якщо роль традицій переоцінена, а баланс порушений, традиції та новації не перебувають в оптимальній відповідності одна до одної, тобто не є взаємоузгоджені, а отже – традиції гальмують розвиток та суспільство набуває консервативного характеру. І навпаки, якщо новації переважають над традиціями, суспільство втрачає сталість, що засвідчує визрівання корінних змін у соціальному розвитку. Вивчивши проблему співвідношення традицій та норм, можна зробити висновок, що не всі чинні норми - неодмінно традиції, як і не всі традиції можна інтерпретувати як соціальні норми [19].

Таким чином, традиції в системі суспільства відіграють особливу і специфічну підсистему, яка частіше за все пов'язана з природними нормами.

Перетворення традиції в соціальну норму є передусім показником її здатності само узаконюватися. При цьому відбувається синтез нормативного та традиційного регулювання як суспільства в цілому, так і політичної системи зокрема, що в свою чергу зумовлює доцільний, ефективний, раціональний, легітимний саморозвиток усього соціуму [1].

Важливо зазначити, що в кожній епохи країни є ті традиції, що вирішують певні проблеми або дають можливість вирішити певні актуальні проблеми для тих чи інших громадян. Відповідно, традиція як феномен політичного процесу тісно пов'язана з таким самостійним елементом як політична культура. Відповідно, політична культура також потребує додаткового розкриття. Таким чином, цей феномен розглядали багато вчених.

У своїй дослідницькій роботі науковиця С. Кальцева розмірковує про рівень висвітлення феномену політичної культури та наводить роздуми про початки вивчення різних аспектів політичної культури. Відтак, як вже зазначалось раніше явище політичної культури вперше висвітлено у книзі Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура», що вийшла у 1963 році. В ній вони представили концептуальне осмислення цього феномена у його зв'язку з усталеністю демократії. З цього часу і почалось вивчення даного явища та його дослідження, що не припиняється і сьогодні. Різноманітні параметри політичної культури уточнюються у працях таких американських учених, як Ш. Ейзенштадт, Л. Пай, У. Розенбаум, С. Уайт, Б. Хозелітц, Е. Шилз та інші. Окрім цього, дослідження і вивчення політичної культури не одноразова ставали об'єктом уваги різноманітних організацій, що проводили опитування, як наприклад World Values Survey, на різних рівнях для кращого розуміння даного феномену. Сучасні українські вчені та політики звертаються до питань політичної культури у різних аспектах: як чинника розбудови держави та вдосконалення процесу державотворення (П. Блозва, О. Кияшко, Д. Курас, В. Лісовий, Л. Нагоря, Ю. Римаренко, О. Семків, М.

Томенко), як передумови формування свідомості особистості та різних верств населення (В. Бебик, М. Головатий, Є. Головаха, Н. Паніна, В. Ребкало, Г. Рубаха, М. Слюсаревський, Г. Циганенко), як фактора відродження української самосвідомості та формування нації (В. Кремень, М. Попович, П. Сас, В. Ткаченко), як умови для політичної творчості (В. Пазенок, А. Чередниченко). Особливості політичної культури українського народу, його менталітету та традицій розглядалися у творах відомих політичних діячів XIX - першої половини XX століття: В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, М. Драгоманова, В. Липинського, І. Мазепи, С. Томашівського [14]. Вивчення та висвітлення молодіжної політичної культури можна знайти в доробках М. Головатого, В. Красова, В. Рябіка та В. Якушика, політичну культуру саме студентства досліджували Л. Топчія та В. Лісовський.

1.3. Особливості формування політичної культури студентів: психологічний вимір

Термін «політика» вчені визначають як мистецтво управління державою. У сучасній інтерпретації політика – це сфера життя суспільства, пов'язана із відносинами між соціальними групами щодо набуття, організації, використання влади та управління соціальними процесами. Політична культура — це сукупність позицій, цінностей і кодексу поведінки, що стосуються взаємовідносин влади та громадянина. Вона включає: знання політики, інтерес до політичних знань; оцінка політичних явищ; емоційна сторона політичних позицій (любов до батьківщини, ненависть до ворогів) — це моделі політичної поведінки. На думку політологів, політична культура – це особливий вид культури, спосіб духовно-практичної діяльності та взаємовідносин, що відображають і закріплюють основні національні

цінності та інтереси, формують політичні погляди та цінності, знання та навички участі громадян у політичному житті України [17].

Отже, політична культура – це система життєво важливих цінностей про державний устрій, політику, погляди на стиль життя суспільства, які визначають життя і світогляд народу. Політична культура особистості формується в навчально-виховному процесі, у спілкуванні в соціальному середовищі з притаманними їй моделями поведінки, стереотипами мислення, традиціями і тому подібне.

Студентський вік є найбільш чутливим до виховання політичної культури. Адже, як правило, це перший найбільш переломний момент у житті людини, коли його соціальне оточення повністю змінюється. Це період дуже стрімкого розвитку в усіх сферах та кардинальних змін в світогляді та розумінні. Цьому сприяють його характерні риси: полісоціальна основа комплектування, присутність у цій верстві населення представників усіх соціальних груп, що призводить до збільшення (іноді навіть надто) соціальної сприйнятливості усіх проблем, що хвилюють суспільство [19]. Студент під час навчання зіштовхується з цілим калейдоскопом нових ідей та поглядів на всі сфери життя. Наскільки б непомітними не були зміни в його житті, така різка поява нового оточення й, відповідно, зміни соціального оточення не може не сколихнути сталі ідеї та уявлення. Навіть, якщо це результатом цього буде ще більша впевненість індивіда в їх правильності, все рівно кожний студент проходить цей кризовий етап.

Особливості та складності виховання політичної культури студентів полягають в тому, що їм приписують певний тимчасовий статус, через що студентів іноді визначають як транзитну соціальну групу. Цей статус передбачає динамізм, інтенсивність засвоєння знань, культури в цілому. Відбувається обмін думками, оцінками різноманітних явищ буття, у тому числі політичних, між людьми різних соціальних верств і верств населення. Це складний і ще не до кінця вивчений процес інтеграції різних світоглядних

позицій у щось нове для людини – нові погляди, нові переконання, нові оцінки чи поглиблення та розширення старих поглядів, переконань, оцінок - напруженість пошуку сенсу життя [19].

У суспільно-політичній діяльності молоді існують певні ризики політичного маніпулювання за допомогою численних політичних технологій, серед яких не останнє місце займає вплив на масову молодіжну свідомість через соціальні мережі.

Інтернет-спілкування також дозволяє не стримувати емоції, не надто доцільно обирати вирази, не дотримуватися етичних норм тощо. Цьому найбільше сприяє умовна анонімність спілкування, що породжує ілюзію свободи вираження поглядів. При низькому рівні культури (у тому числі політичній) це найбільш проявляється посиленою емоційністю і бажанням видати суб'єктивні судження за об'єктивну реальність. У зв'язку з цим можна констатувати появу нової політичної культури в епоху інформаційної цивілізації. У цій культурі є кілька основ, кожна з яких визначає певний вектор розвитку людини [18].

Перша основа — духовність у широкому розумінні. Адже духовність є стрижнем, який утримує людство в руслі людства. «Духовність – це внутрішня енергетична сила людини, серцевина життя, ієрархія загальнолюдських, національних цінностей, творчість за законами краси. Духовність інтегрує енергію Духу, екологію Духу, Красу Духу людини, переживання краси духовного світу, різноманітні картини світу: наукові, естетичні, серцеві тощо. Духовність ґрунтується на трійці Істини, Добра і Краси.

Друга основа — демократичні цінності, які людство розвиває і завойовує протягом своєї історії. Ці цінності поступово поширюються світом, як найбільш екологічні та прийнятні, і молоде покоління вже не уявляє, як жити інакше. Хоча, безумовно, не для всіх подібні цінності є ідеалом і

пріоритетом. Навіть для покоління сучасних студентів, повної його частини, головні цінності мають зовсім іншу форму та втілення.

Третя основа — гуманізм, який повільно, але впевнено прокладає шлях через ненависть, зраду, кров, війни людської історії. Адже, попри все немає більшої цінності, ніж людське життя.

Четверта основа – прогрес інформаційних технологій та ЗМІ, який, відверто кажучи, вражає. Цей процес постійно прискорюється, з'являються все нові функції та ресурси, платформи та гаджети [17]. Такий стрімкий розвиток є одночасно шляхом до більш комфортного та інклюзивного життя, проте він неодмінно приносить з собою й негативні аспекти. Особливо вони стосуються політичної сфери в суспільстві, адже ми постійно стаємо свідками, а особливо у воєнний період, наскільки легко маніпулювати інформацією, а в результаті й людьми, що її споживають. В той же, через неймовірну кількість матеріалів, що ми отримуємо й поглинаємо, можливість постійної їх перевірки зводиться майже нанівець.

Студенти, як майбутня інтелектуальна еліта суспільства, в силу особливостей свого виховання та існування найбільше здатні сприймати і розвивати цю нову світову культуру, невід'ємною частиною якої є нова політична культура. Відмінності молодіжної політичної субкультури полягають у безрезультатному формуванні політичної свідомості та девіантної поведінки, запереченні «батьківської спадщини», у тому числі політичної. Справедливо можна вважати, що цей тип культури відповідатиме ідеалам ліберальної демократії, однак «прижитися» краще він зміг і зможе в тих країнах, які мають демократичний історичний фундамент. Батьківство особливо актуальне з огляду на темпи глобалізації світу. Це об'єктивний процес, який має як позитивні, так і негативні риси [5].

Критики глобалізації вказують на загрозу втрати ідентичності та створення єдиного світу. Інформаційне суспільство дає можливість знищити бар'єри, що розділяють нації та етнічні групи всередині націй і будувати

зв'язки, що формують потенціал спільних інтересів народів і направлені на перспективу (нехай і далека) призведе до формування світової цивілізації [13].

Ця спільнота може стати центром тотальної комунікації, яка ніколи не об'єднувала людство таким чином. Теоретично кожна людина на планеті може самовиразитися та поширити свої ідеї на величезну аудиторію. Це джерело може стати засобом організації суспільного життя та участі в ньому всіх громадян.

Отже, політична культура є складним та багатограним явищем, що є невідомою складовою соціального виміру кожної людини в суспільстві. Навіть, якщо ми говоримо про випадки, коли людина свідомо не може виявити її в себе та проаналізувати, або вона розвинута на мінімальному рівні - це в будь-якому випадку слугує демонстрацією даного явища.

Висновки до розділу 1

У результаті вивчення літератури пов'язаної з темою дослідження можна зробити такі висновки:

1. Вивчення та дослідження питань дотичних до політичної культури відбувається дуже давно і бере свій початок ще в Стародавньому Римі. Першочергово проблемні аспекти вивчались науками пов'язаними з соціологією, вже згодом ними почали цікавитись і інші науки. Так само, наука не одразу почала досліджувати політичну культуру як окремий феном, довгий час вона бачилась лише як частина соціального інституту.

Наразі існує два підходи до вивчення політичної культури: психологічний підхід та «соціетальний».

Згідно з першим підходом політична культура розуміється як набір соціально-психологічних аспектів, що виявляються в індивідуальному полі особистості. Структурними елементами даного феномена являються три

компоненти: когнітивна складова, оціночна складова та поведінкова складова.

За другим підходом політична культура уособлює історичний вплив, результатом якого є характерні особливості, що вкорінені в свідомості людей і керують їхніми рішеннями і діями в соціальному просторі.

2. Дослідження політичної культури можуть відбуватись через такі підходи: дослідження урядових органів та програм, як засобів управління політичною діяльністю, співставлення і порівняння різних типів політичних культур та їхніх проявів, дослідження аспектів політичної культури з погляду історичного перебігу подій, вивчення залежності політичної культури від розвитку соціуму та структури й особливостей суспільства, вивчення значення окремих структурних елементів для суспільства, дослідження політичної культури як цілісної та взаємозалежної системи, аналіз мотивів, що обумовлюють політичну культуру або розгляд політичної культури як частини природи людини.

3. У вивченні політичної культури відсутня повноцінна цілісність, відтак найчастіше її вивчають ситуативно відносно цікавих для науковця питань. Наприклад, як причину збереження норм та традицій, спосіб поширення соціального досвіду, чинник покращення держави, підґрунтя до формування самосвідомості як українських громадян чи можливості для політичної творчості.

4. Формування політичної культури студентів відрізняється окремими особливостями. Студентський період - перш за все, це кризовий період, що супроводжується масштабними змінами в усіх аспектах життя особи. Він ускладнений тим, що все відбувається дуже динамічно та інтенсивно, але одночасно формуються фундаментальні норми та цінності індивіда. Через це існує помилкове бачення студентства як транзитної групи населення. І хоча перебування в статусі студента, як правило, дійсно не є надто тривалим, воно є вкрай важливим й визначним для всього подальшого життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження

З урахуванням всіх завдань даного дослідження та цілей, воно проводилось відповідно до таких етапів.

На першому етапі – проведено опрацювання та вивчення літератури політичного та психологічного характерів вітчизняних та іноземних науковців, відбулося ознайомлення з основними дослідженнями з подібної тематики. Результати даного етапу роботи стали основою першого розділу даної дипломної.

На другому етапі – визначено й узгоджено вибірку людей для опитування. Також сформовано перелік методик, що найбільше відповідали завданням даного дослідження та сформульовано операційну (емпіричну) модель дослідження.

На третьому етапі проводилось опитування та аналізувалися їх результати. Робота на даному етапі була значно ускладнена через зовнішні обставини. Відповідно, провести дослідження в повному обсязі, як це було заплановано раніше, більше не було можливості. Саме через це було проведено спрощену процедуру опитування. Найбільше це позначилось на кількості опитуваних, вона була разюче скорочена, та на кількості методик в самому опитуванні, їх число також зменшилось. В результаті проведеної роботи та її аналізу були також надані короткі роздуми щодо можливого подальшого дослідження явища політичної культури та питання психологічного виміру політичної культури у студентів.

Емпіричною базою даного дослідження стали молоді люди, а саме студенти українських вищих навчальних закладів, що проживають на

території України. Відповідно, ключовим критерієм був вік респондентів, він був обмежений від 18 років до 23 років. Початково дане дослідження мало поширюватись на всю територію України, проте через обставини воєнного часу і обмеженість доступу до опитуваних, охоплена територія зменшилась до Київської області та Вінницької області і міста Львова в одному з випадків.

Для повноцінного здійснення порівняльного аналізу були визначені дві вибіркові сукупності з генеральної, що відрізняються за одним ключовим параметром, принциповим для даного дослідження: чи є респондент студентом Вищого навчального закладу на даний момент чи ні. Особи, які закінчили Вищі навчальні заклади та не навчаються на даний момент виключалися з виборної сукупності.

Першу вибіркову сукупність складають молоді люди, які проживають в Київській області або у Вінницькій області, та являються студентами вищих навчальних закладів. Відповідно другу вибіркову сукупність складають молоді люди, які не є студентами або випускниками Вищих навчальних закладів.

Опитування проводилося серед українців, тому, що завданням даного дослідження був аналіз політичної культури студентів саме українських закладів вищої освіти. Важливим було не лише щоб людина навчалась в Україні, а й зростала в українській родині та українському суспільстві, таким чином поглинаючи та сприймаючи всі ключові аспекти політично-суспільного життя країни з дитинства.

Основним методом збору інформації у даному дослідженні є метод анкетування. Анкетування є найпоширенішим методом, що використовується в дослідженнях і використовується для опитування великої групи людей, яка проживає на великій території. Це найоптимальніший спосіб залучити значну кількість респондентів за короткий проміжок часу. Також важливим плюсом методу анкетування в даному дослідженні є

можливість отримання максимальної кількості чесних і правдивих висловлювань, оскільки воно проводиться анонімно за допомогою мережі Інтернет.

Більше того, формат проведення анкетування за допомогою мережі Інтернет корелює з тематикою даного дослідження, оскільки виключає респондентів, які не користуються мережею Інтернет або користуються нерегулярно, що дозволяє уникнути попадання в підсумкову вибірку молодих людей, зовсім не включених в процеси віртуалізації, отже, що не становлять інтересу в рамках даного дослідження. Адже, даний аспект в сучасності вже є невід'ємною частиною життя студента, по-перше, але і аспектом, що має дуже значний вплив на формування політичної культури та її проявів.

Опитувальник, що вмістив в себе батарею психо-діагностичного інструментарію даного дослідження, складається з 43 питань, що стосуються особистості респондентів, які сприяють визначенню фактів свідомості поведінки. В ньому є як відкриті питання, так і закритого або напівзакритого типу. Логіка побудови питань в анкеті відповідає цілям дослідження і служить отриманню тільки такої інформації, яка перевіряє висунуті нами гіпотези.

Для обробки отриманих результатів і проведення їх аналізу в даному дослідженні був використаний метод порівняльного аналізу, що дозволяє визначити особливості політичної культури студентської молоді й наочно побачити проявлені відмінності відносно інших питань, особливо місця народження та місця навчання, а також питань щодо початку формування політичної культури та її змін в подальшому.

Опитувальник було розміщено в соціальних мережах та поширено серед студентів різних університетів, інститутів та коледжів. В опитуванні взяли участь 23 особи. За допомогою кількох кваліфікуючих питань було дискваліфіковано декілька респондентів. Основним критерієм для

дискваліфікації був вік респондентів. Адже, поширена ситуація коли на перших курсах українських вищих навчальних закладів навчаються неповнолітні студенти, проте для даного дослідження результати цих респондентів у загальних висновках не відображені. Критерій віку був дуже важливий, адже можливість голосувати на виборах будь-якого рівня є чи не однією з найважливіших та найпоширеніших проявів політичної культури та активності. Для подібних досліджень вкрай важливо щоб респонденти мали доступ, хоча б за віковим критерієм, до всіх активностей, особливо якщо вони зазначаються в анкетному опитуванні.

2.2. Обґрунтування емпіричної моделі дослідження політичної культури студентів

Перш ніж претендувати на щось нове та своє в науці необхідно визначити методологію власного дослідження. Однією із складнощів у формалізації дослідження є вибір та конкретизація його теоретичної основи. Справа в тому, що у сучасній науці немає фактичної можливості розробити нове знання без опори на вже відоме. У цьому полягає сенс визначення теоретичної основи дослідження. Простіше кажучи, перед тим, як «замахнутися» на формулювання наукової новизни власного наукового дослідження, потрібно перевірити, хто вже виконував дослідження в цьому питанні, і на що вони спиралися. Тобто в науці існує наступність, яку прийнято озвучувати у своїх дослідженнях, аби розуміти, яка теорія передувала народженню нового знання.

В багатьох галузях практичної психології потрібні розробки компактних та надійних методик. Так, визначається поняття цінностей людини з двох аспектів. Про які цінності йде мова: з одного боку, переконання індивіда у перевагах будь-яких цілей, певного сенсу існування порівняно з іншими цілями, а з іншого – переконання індивіда в перевагах

певних типів поведінки порівняно з іншими типами. Дивлячись на це, М. Рокич, база якого є однією з найпоширеніших методологій для вивчення цінностей, а, відповідно і політичної культури людини, використовує гіпотезу про два види людських цінностей: про цінності-цілі і про цінності-засоби [35].

Загалом, існує значна кількість методологій, що направлені на дослідження окремих аспектів явища політичної культури, або його в цілому. Методологічним орієнтиром дослідження типів політичної культури в українській соціології служить запропонована Е. Головахою двохшкальна модель: демократія/тоталітаризм, активність/пасивність. Перша шкала, відповідно, відображає політичні орієнтації індивідів – дихотомічно розділених на «демократичні» і «тоталітарні» (чи недемократичні); друга – типову політичну поведінку індивідів, їхні політичні практики (готовність і реальну участь у політичному житті суспільства). Така модель типологізації політичної культури дозволяє врахувати наявність поведінкового елемента, пов'язаного із свідомою участю громадян в політичному житті суспільства. При цьому вихідним моментом у визначенні типів політичної культури є перехідний характер українського суспільства. Відповідно використання методико-методологічних положень запропонованої Інститутом соціології моделі дозволяє виділити чотири типи політичної культури, притаманної українському суспільству [45]:

1) активно-недемократична політична культура – характерна для індивідів із негативним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники втілюють або готові втілювати відповідні практики проти демократичного устрою;

2) пасивно-недемократична політична культура – характерна для індивідів із негативним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники неготові втілювати відповідні практики проти демократичного устрою;

3) пасивно-демократична політична культура – характерна для індивідів із позитивним ставленням до демократії, її цінностей, рис; проте її представники неготові втілювати відповідні практики для підтримки і відтворення даного режиму;

4) активно-демократична політична культура – характерна для індивідів із позитивним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники втілюють або готові втілювати відповідні практики для підтримки і відтворення даного режиму [33].

Ще однією поширеною методологією, яка використовується для подібних досліджень, є методологія визначення цінностей Рональда Інглхарта. Цінності, особливо якщо ми говоримо про них на суспільному та соціальному рівнях є прямим відображенням або основним базисом для політичної культури, тому методики з вивчення цінностей є частою частиною її дослідженням. Саме через це згадані методики Рональда Інглхарта, Мілтона Рокича, а також методика Шалома Шварца вважаються класичними підходами для подібних досліджень.

Дане дослідження проводилось з використанням менш популярних методик. Вибір методик був зроблений з урахуванням їхнього потенціалу щодо отриманої інформації. Також, рішення про включення методик в емпіричне дослідження базувалось на прагненні змалювати цілісну картину політичної культури студентів відносно елементів її структури. Тому, кожна з методик розкривала одну зі структурних частин чи її окремий аспект. Таким чином операційна модель дослідження набула такого вигляду (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Операційна (емпірична) модель дослідження

Вибірка		Мета дослідження	Методика

	Спрямованість		
Студенти українських вищих навчальних закладів	Форми політичної активності студентів	Виявити в яких форах найбільше проявляється політична активність студентів	Методика визначення вимірів політичної активності
	Самовизначення студентів	Визначення рівня політико-ідеологічного самовизначення студентів	Механізмів політико-ідеологічного самовизначення Г. В. Циганенко
	Політична культура студентів	Визначити основні аспекти політичної культури	Методика вимірювання політичної культури Сільверта Даулі
	Політична орієнтованість студентів	Визначити базис політичної орієнтованості студентів	Авторська анкета

Відтак, дане дослідження складалось з чотирьох операційних блоків.

1. Перший блок був представлений авторською анкетною, що складається з короткої «паспортички» та восьми основних запитань. Основний акцент цей блок робить на спробі визначення базису політичної орієнтованості студентів. Відповідно, питання, що там містяться допомагають зрозуміти на якому етапі та в якому середовищі в людини почала проявлятися політична зацікавленість. Даний блок був направлений на розкриття когнітивної складової політичної культури. При складанні анкети для даного блоку увагу було сконцентровано на тому, якої інформації може не вистачати для формування загальної картини політичної культури

студентів. Окрім цього, деякі питання були стосувались різних часових періодів, як наприклад «до початку повномасштабної війни» і «під час повномасштабної війни». Декілька питань були додані до анкети, щоб розкрити рівень політичної зацікавленості в оточенні опитуваного та в його чи її родини, адже це напряму впливає на політичну культуру людини, особливо на її базовий рівень.

2. Другий блок дослідження представлений опитувальником визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення, який був створений Г. Циганенко. Спрямованість цього блоку була в тому, щоб визначити самовизначення студентів через їх політико – ідеологічні погляди. Він мав за мету висвітлити деякі аспекти з оціночної складової структури політичної культури. Авторка пропонує оцінювати рівень політико – ідеологічного самовизначення опитуваних за шістьма шкалами, що мають розкривати окремі особливості їхнього характеру. Так, в методиці описані такі шкали як «Позиційна конкуренція», «Політична ідентифікація», «Домінантна автономізація», «Владне самоствердження», «Прагматична раціоналізація» та «Нормативна непоступливість» [56].

3. Третій блок відтворював методику визначення вимірів політичної активності [11]. Його головною метою було перенести дослідження питання політичної культури й цього явища загалом в більш практичний вимір. Адже, за відповідями з цього блоку можна наочно побачити чи є опитані студенти дійсно політично активними особами та в чому саме це проявляється. Ця частина була повністю направлена на змалювання картини відносно до поведінкової складової політичної культури.

4. Четвертий блок вмщував в себе іноземну методологію науковців Бріана Сільвера та Кетлін Даулі [61]. Їх методика націлена на те щоб визначити варіативність існуючих компромісів серед поглядів людей. Питання і перелік відповідей охоплює ті аспекти, що мають можливість дуже красномовно розказати про погляди людини. Першочергово, методика

використовувалась для дослідження відмінностей політичної культури серед різних етнічностей, тобто була частиною певного крос-культурного дослідження. Проте, враховуючи характер питань, методика видалась корисною і для даного дослідження. Вона використовувалась, щоб зрозуміти, проаналізувати та продемонструвати рівень політичних знань та інтересів, що відповідав когнітивній складовій та рівень оціночного ставлення, що відповідав оціночній складовій, це набуло узагальнення в питаннях про впевненість респондентів в інституціях країни та для спроби. Окрім цього, дана частина дослідження дала змогу певним чином, доторкнутись до цінностей та традицій респондентів, через питання про виховання дітей та людей, що є бажаним чи небажаним оточенням. Відтак, описана методика допомагала розібратись з елементами когнітивної та оціночної складових структури явища політичної культури.

Емпіричною базою даного дослідження стала молодь 18 – 23 років, що навчаються у вищих навчальних закладах України. Так, анкетне опитування пройшли 20 осіб, що підходять за всіма критеріями, з них 15 дівчат та 5 хлопців. Відносно віку розподіл утворився такий: найбільша кількість респондентів, а саме: 9 осіб - 22 років, 5 – 23 років, по 2 особи – 18 і 19 років і по 1 особі – 17, 20, та 21 років. Початково, дослідження мало охоплювати всю територію України, але враховуючи складні зовнішні обставини сьогодення, увага була сконцентрована на студентах центральної частини України, а саме міста Києва та міста Вінниці. Так, 9 респондентів навчаються у різноманітних вищих навчальних закладах Вінниці, 10 осіб, що проходили опитування – в університетах Києва та 1 особа отримує вищу освіту у вузі Львова.

Висновки до розділу 2

В результаті роботи над цим розділом можна зробити такі узагальнення:

1. Дане дослідження складалось з чотирьох етапів, що включали в себе опрацювання вже існуючих досліджень, підбір емпіричної бази, визначення доречного психодіагностичного інструментарію, проведення самого дослідження та його аналіз.

Емпірична база формувалась згідно з віковими обмеженнями, таким чином респонденти мали відповідати умові 18 – 23 роки. Всі інші критерії були доволі гнучкими.

Методики для дослідження обирались відповідно до ідеї, що кожна методика має висвітлювати певний структурний елемент феномену політичної культури. За виконання цієї умови, в результаті дослідження може бути отримана цілісна картина політичної культури студентів.

2. До емпіричної моделі дослідження ввійшли авторська анкета, що орієнтується на визначення базису політичної зацікавленості студентів, методика визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення Г. Циганенко, методика визначення вимірів політичної активності та методика визначення політичної культури Браяна Сільвера та Кейтлін Даулі. Кожна з цих методик відповідала за певний елемент чи частину структурного компоненту політичної культури, а саме: за когнітивну складову – авторська анкета та частково методика політико-ідеологічного самовизначення, за оціночну – сукупність методик Сільвера та Даулі й Г. Циганенко, за поведінкову складову – методика визначення вимірів політичної активності.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

3.1. Аналіз отриманих результатів

Отримані результати були проаналізовані з використанням програми Microsoft Excel. В ній використовувались формули для знаходження середніх показників та результатів з отриманого масиву інформації. Окремі частини дослідження, які відповідали різним використаним методикам, і які містили в собі першочергово ключі для аналізу та пояснення результатів, як наприклад методика для визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення за Г. Циганенко, були розібрані за допомогою них спочатку, а потім також зведені до певного середнього рівня. Всі ці дії були направлені на те, щоб скомпонувати й описати загальну картину явища політичної культури серед студентів вищих навчальних закладів України. Відповідно, далі будуть описані результати, що вдалося отримати під час проведення цього дослідження.

Перша частина анкети була направлена на те, щоб виявити і вирізнити, коли в респондентів виник інтерес до політики та яким є їх оточення відносно питань політичної сфери (рис. 3.1).

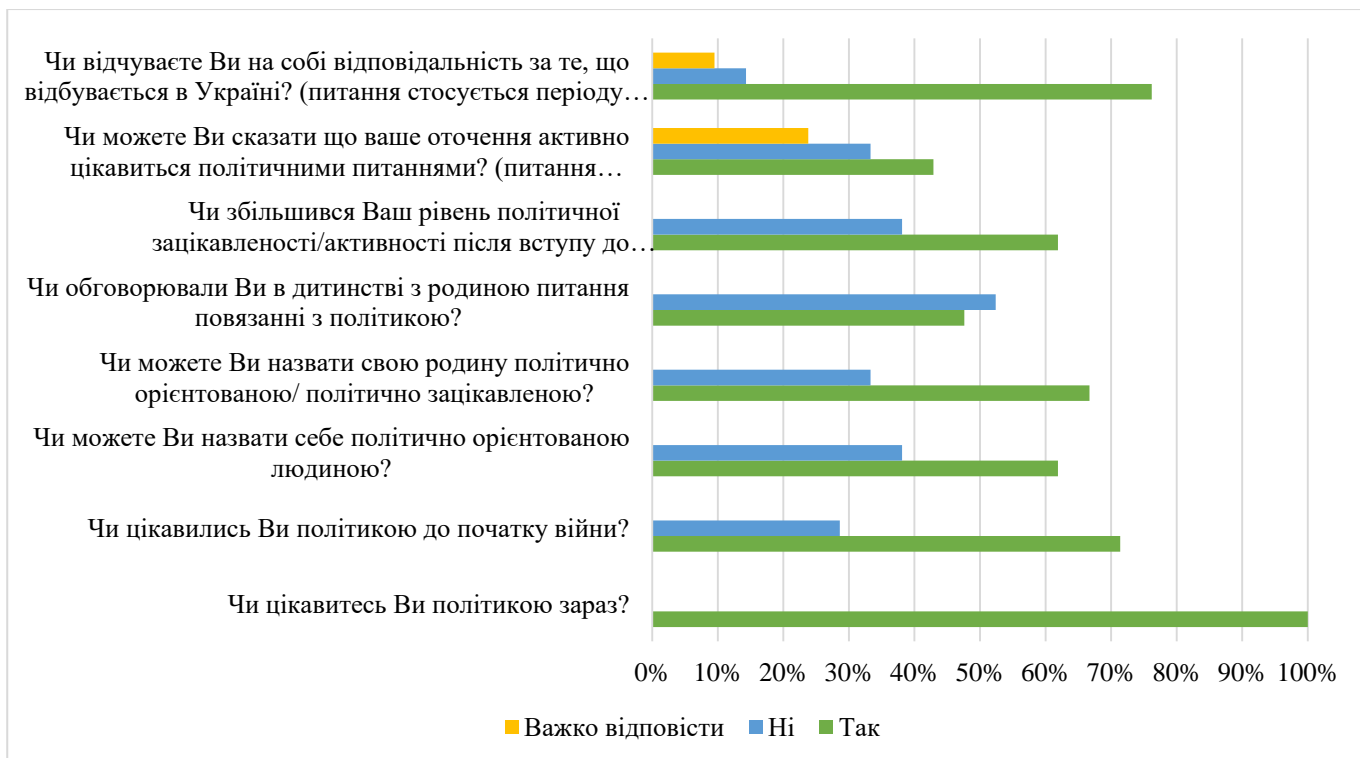

Рис. 3.1. Відповіді на питання першої частини опитування (у відсотках)

Два початкових питання про інтерес до політики зараз і до початку війни 24 лютого 2022 року відразу продемонстрували суттєву зміну. Якщо, раніше політикою цікавились 75% респондентів, то після 24 лютого інтерес до політики та новин став рутинною частиною життя кожного, що і підтверджують відповідь на питання, на яке 100% респондентів відповіли ствердно. Проте, при подальшому розборі дослідження стає очевидним, що хоча інтерес звісно виріс суттєво, це не призвело поки до такого ж покращання в політичній орієнтованості та обізнаності, на це питання щодо цього вже 40% респондентів дали негативну відповідь. Безумовно, рівень зацікавленості зростає значно швидше і простіше, ніж рівень знання чи розуміння того, що все життя індивіда в суспільстві так чи інакше переживається з політичним життям і устроєм його країни. Та для зміни рівня політичного знання потрібен час та умови, як безпекові, що за даний час неможливо, так і різноманітні ресурси та можливості для покращення цього знання, що не завжди залежать лише від людини самої. Наочно це

демонструють відповіді на питання, які слідували далі, а особливо про те, чи проявляють родини респондентів інтерес до політики, чи обговорювали політику з ними в дитинстві. І якщо на перше питання все ще більшість відповідей є позитивною, так 65% респондентів вважають свою родину зацікавленою в політиці, то наступне питання демонструє, що для більшості в їх дитинстві не було місця розмовам про політичну сферу. Зрозуміло, це відбувалось через абсолютно різноманітну низку причин, про яку нам невідомо, але загальне розуміння дає нам змогу змалювати картинку в якій найближче соціальне коло для дитини не ставить за пріоритет її знайомство з подібними питаннями, а, відповідно, й не починає закладати фундамент для формування і розвитку її політичної культури. В наслідок цього, вона змушена починати це робити значно пізніше й з меншим розумінням. Проте, на наступному важливому етапі її життя ситуація не стає значно кращою, адже українські школи теж не надто спрямовані на те, щоб допомогти учню розібратись з подібними задачами. Розклади українських шкіл переповнені різними предметами, але жодний з них, навіть дотично не торкаються питань, що стосуються політичної сфери, хоча б базово. Так, знову виявляється, що учень не має змоги набути й розвинути в собі навіть одну з ланок структури політичної культури. На цьому етапі рівень його політичної культури може змінитись лише якщо він самостійно буде проявляти ініціативу й знаходити можливості для вивчення всіх аспекті цього явища, а таке як правило доволі важко робити, особливо коли людина не знайома навіть з найпростішими й основними поняттями. Так, вже учень потрапляє в пастку того, що його оточення на різних рівнях не вважає пояснення й вивчення цього питання важливим. Відтак, створюється ситуація, коли найчастішим періодом початку повноцінного формування політичної культури є саме студентські роки. Це підтверджує і відповідь на питання, адже для 60% респондентів, саме вступ до вищого навчального закладу став періодом збільшення їх політичної зацікавленості та активності, а,

відповідно, і періодом розвитку і зміни їх політичної культури. Варто зауважити, що більшість з респондентів, що відповіли позитивно на дане питання, також відповіли негативно на питання про те, чи обговорювались в них в сім'ї політичні питання. Відповідно, можна говорити, що є певна закономірність між цим. Для частки людей, що мали певні базові знання, вступ до університету не став такою разючою зміною. Безумовно, всі ці зміни відбувається через низку доволі різних моментів. В цей час для більшості дуже суттєво змінюється коло спілкування, змінюються інтереси, змінюється місце проживання. Особливо в знаки дається, якщо людина переїздить з меншого міста до більшого, або навіть до столиці, що є дуже частим випадком. Вона стає більш ближчою до так званого епіцентру життя країни, тому звичайно для частини людей це є дуже значним моментом і рушійною силою для впливу на їх політичну культуру. Враховуючи, що навчання у вищому навчальному закладі для більшості студентів супроводжується кризовим періодом, що включає в себе значну переоцінку себе, власного уявлення про себе і світ навколо, свої ідей, прагнень та цінностей, цей кризовий період суттєво відображається на рівні політичної культури студентів [30, с. 50]. Окрім цього, саме в цей період молодь досягає повноліття, що відкриває їм двері до повноцінної участі в житті країни і до можливості виконувати найважливіших обов'язки громадян країни. Так, вони отримують змогу найповніше проявляти поведінкову складову політичної культури, що виражається в політичних діях та активностях.

В першій частині було ще одне питання, яке являється дуже важливим для зображення рівня політичної культури. Це питання про те, чи відчують респонденти на собі відповідальність за теб що відбувається в їх країні. На нього 80% відповіли ствердно, що загалом є дуже позитивним показником, того, що українські студенти усвідомлюють, що кожна їх дія чи відсутність такої, навіть якщо здається, що це відносно того, що нас зараз не стосується чи що для нас не дуже важливо, все рівно є частиною цілісної політичної

системи країни. Так, навіть якщо нам здається, що те чи інше питання до нас немає жодного зв'язку, зміни, які воно принесе в будь-якому випадку будуть впливати на наше життя вже завтра.

Отже, перша частина дослідження, що була направлена на демонстрування поверхневого рівня когнітивної складової структури політичної культури, показала, все ж таки більша частина студентів цікавляться політикою і мають певне уявлення про неї, хоча і для більшості це змінилось лише після початку навчання в університетах. Окрім цього, можна говорити про те, що найчастіше рівень розвитку політичної культури, чи окремих її аспектів залежить не лише від самої людини, але і від її оточення, родини, того наскільки з дитинства її соціальний простір був наповнений дотичними питаннями.

Друга частина дослідження, що виражалась в методиці визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення Г. Циганенко. Дана частина опитування відносилась, першочергово, до дослідження оціночної складової політичної культури, адже через уявлення про себе та розуміння рівня самовизначення людини можна робити певні висновки про її цінності та норми.

Відтак, після проведення анкетування було отримано результати по 30-ти твердженнях, прочитавши їх респонденти мали оцінити наскільки вони відповідають їхньому власному уявленню про себе і відповідно до цього виставити кожному твердженню бал, від 1 до 5. В ключі до даної методики авторка розділила питання між шістьма механізмами, а саме позиційна конкуренція, політична ідентифікація, доміантна автономізація, владне самоствердження, прагматична раціоналізація та нормативна непоступливість. Для кожного з механізмів була представлена свою власна формула підрахунку результатів, потім всі результати мали підсумуватися, й відповідно до фінальної кількості вони прирівнювались до певної кількості

стейнатів. Кожний можливий проміжок числа стейнатів авторкою пояснювався як певний рівень політико-ідеологічного самовизначення особо.

В ході аналізування результатів за допомогою програми Microsoft Excel було спочатку пораховано результати кожного з респондентів окремо, а потім з них було вираховано середні рівні для того, щоб мати змогу сформуванати загальну картину рівня політико-ідеологічного самовизначення українського студентства. Відповідно було отримано наведені нижче результати (рис. 3.2).

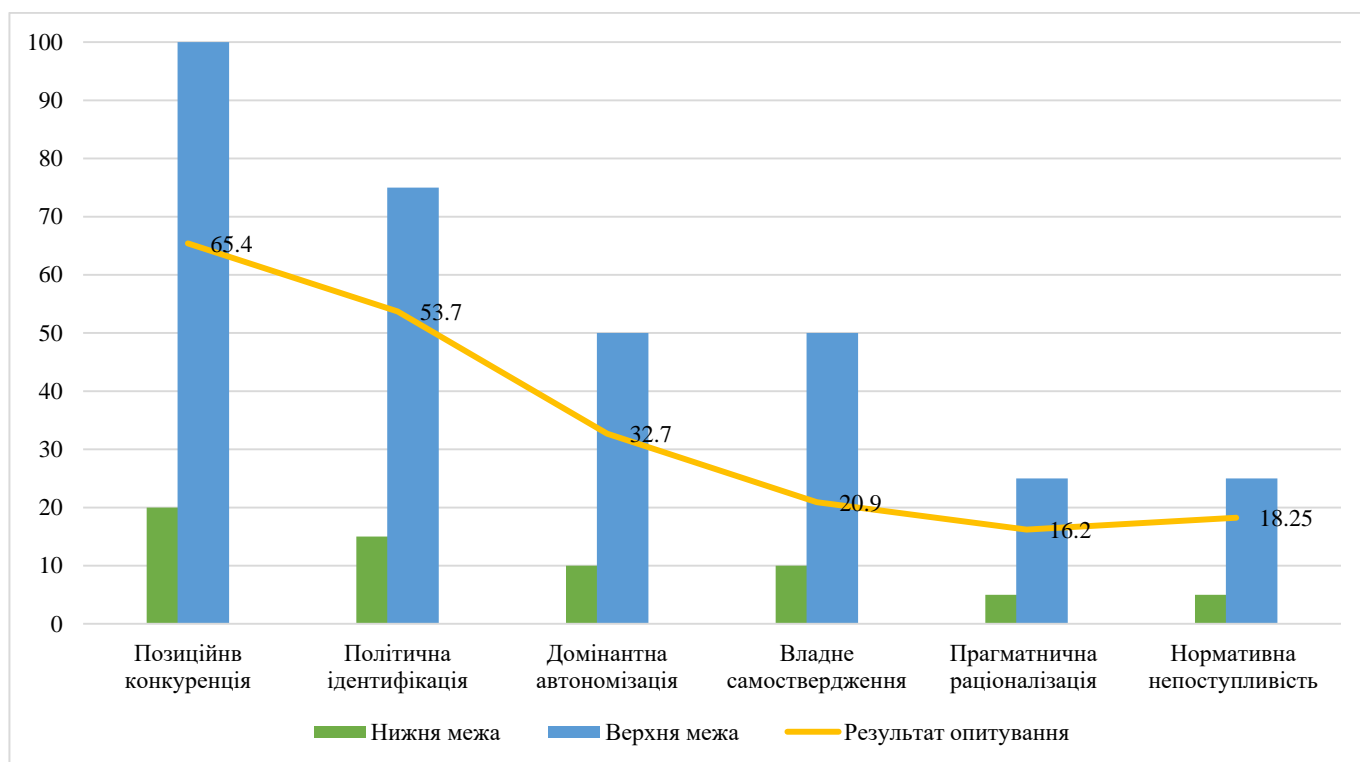

Рис. 3.2. Показники по окремим шкалам політико-ідеологічного самовизначення (за середнім показником)

За критерієм механізму «Позиційна конкуренція» показник середнього значення становить – 65.4. Авторкою методики для даного механізму був виділений проміжок можливих набраних балів від 20 балів до 100. Відповідно, отриманий нами результат демонструє середній рівень за цим механізмом з можливих варіантів.

Дана шкала відповідає за те, чи має індивід прагнення до конкуренції та суперництва у всіх сферах свого життя, та чи здатний він усвідомити такі прагнення, якщо вони присутні. Середній показник за цією шкалою демонструє, що прагнення є усвідомленими і вони є інтегрованими в когнітивну структуру особистості, але, в загальній картині, людина, в даному випадку студент, ще не готовий чи не бажає всі свої дії спрямовувати на суперництво з іншими.

Другий механізм, який має назву «Політична ідентифікація» характеризує наскільки особа здатна виділяти власні політико-ідеологічні пріоритети та преференції, наскільки їй легко дається виокремлення тих чи інших об'єктів з політичного світу.

За цією шкалою середнє значення дорівнює 53.7, а можливий розмах отриманих балів становить від 15 до 75. Так, знову бачимо посередній результат, що демонструє початок процесу формування навичок для роботи даного механізму, проте на даний момент цей процес все ще не є завершеним.

Третій механізм, під назвою «Домінантна автономізація», відповідно до пояснення авторкою направлений продемонструвати автономність та наявність самоповаги людини.

Середнє значення відповідає 32.7 балам з розмах в проміжку 10 – 50. Цей результат ще раз підтверджує попередні, адже також має середнє положення серед можливих. Відповідно, можна говорити про те, що не все студентство ще повною мірою відчуває себе суб'єктом діяльності, залишається присутньою частина, яка все ще перебуває в статусі об'єкта відносно інших людей.

Четвертий механізм «Владне самоствердження» мусить демонструвати як опитаний ставиться до влади та керівництва на всіх рівнях в його житті, наскільки він усвідомлює потребу у влади та здатний її визнавати.

Результати за цією шкалою теж показують середній рівень, а саме було набрано 20.9 балу проте це єдина з шести шкал за якою показник більш наближений до меншої кількості балів в проміжку можливих балів, що становить від 10 до 50.

Аналізуючи це можна сказати, що відповіді на питання, що відносяться до цієї шкали, і результати її є доволі типовими для вікової категорії, що стала респондентами даного опитування. Адже, дивно очікувати від покоління студентів повного усвідомлення власного владного самоствердження та визнання влади інших й своєї потреби в цьому.

За шкалою п'ятого механізму, назва якого «Прагматична раціоналізація», (мінімальна кількість набраних балів – 5, максимальна – 25), було отримано 16.2 балу. Продовжуючи характер попередніх результатів, цей також демонструє середній рівень. Дана шкала відповідає вірі індивіда у власні інтелектуальні сили, а також в те що, він здатний пізнати й зрозуміти речі й явища, що відбуваються навколо нього в його житті та в суспільстві. Відтак, отримані результати свідчать про те, що даний механізм розвинутий в студентів трохи краще середнього.

Останній механізм з методики Г. Циганенко «Нормативна непоступливість» характеризується схильність людини до творчості, її готовність та здатність співпрацювати з іншими, віднаходити компроміси, бути поступливою, коли це потрібно.

За шкалою до даного механізму середнє значення відповідає показникові 18.25 (проміжок можливих результатів: 5 – 25 балів), що як і інші показники з даного опитування демонструють середнє положення. Відповідно, загальна картина відносно студентства виглядає поєднання бажання дотримуватись правил та встановлених норм, проте не заперечує їх зневажання, коли вони порушують творчий процес.

Сумарно в цій частині опитування було набрано 207 балів з 325 можливих, що за таблицею тестових норм розподілу балів авторки відповідає

5 стенайтам з 9 максимальних. Так, очікувано загальний результат продовжив тенденцію результатів окремих механізмів даної методики і є трохи більшим ніж середній показник. Таким чином, можна зробити висновок, що рівень політико – ідеологічного самовизначення українських студентів є середнім.

Неочікуваним моментом, що був виявлений в результаті підрахунку та аналізу відповідей на дану частину опитувальника, стало те, що, якщо дивитись на індивідуальні результати, то найвищий рівень політико - ідеологічного самовизначення мають люди наймолодшого віку. Так, з чотирьох найбільших показників, три отримали респонденти 18 та 19 років.

Третя частина опитування відносилась до спроби відобразити поведінкову складову структури політичної культури, до якої, перш за все, належить громадянська та політична активність індивіда. Відтак, респондентам було запропоновано перелік з 24 найбільш поширених політичних дій, з яких вони мали обрати ті, участь в яких вони брали. Отримані результати показали, що найбільш поширеними видами активностей являються голосування на виборах та підписування петицій, в них брали участь 95% учасників та 80% відповідно (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати відповіді на питання про участь в політичних активностях (у %)

№	Вид політичної активності	Показники участі (у відсотках)
1.	Голосування на виборах	95%
2.	Підписування петицій	80%
3.	Участь у місцевих опитуваннях	45%
4.	Законні демонстрації	25%
5.	Запити на інформацію	25%
6.	Звернення до органів місцевої влади	20%
7.	Збір підписів	20%
8.	Участь у публічних дискурсіях про місцеві рішення чи законодавство	20%

9.	Участь у семінарах, круглих столах, консультаціях	20%
10.	Зустрічі із депутатами місцевої ради	15%
11.	Участь у місцевих ініціативах	15%
12.	Участь у дискусіях з місцевою владою через Інтернет	15%
13.	Участь у загальних зборах громади	10%
14.	Участь у місцевих громадських слуханнях	10%
15.	Страйк	10%
16.	Роздача політичних листівок	10%
17.	Участь в протестах з матеріальними наслідками чи наслідками для здоров'я	10%
18.	Відвідування публічних зустрічей з мером	5%
19.	Несанкціоновані демонстрації	5%
20.	Участь в оцінці місцевого впливу	5%
21.	Бойкотування виборів	0%
22.	Блокування проїзду	0%
23.	Виголошення політичних промов	0%
24.	Окупування будівель	0%

Дані активності являються лідерами через декілька причин. По-перше, вони є швидкими по часу. Наприклад, підписати петиції можливо навіть через мобільний телефон, а вибори не є щоденною подією, тому не вимагають від людей постійності та витрачання купи часу. По-друге, саме ці дії є найпоширенішими серед усіх поколінь громадян, тому цілком можливо, що звичку голосування на виборах студент переймає від своєї родини. По-третє, як вже згадувалась, студентські роки є періодом, коли людина з повноліттям отримує доступ до більшого кола можливих політичних дій. Голосування на виборах є одною з таких дій. Тому не дивно, що для студентів воно є одним з найпопулярніших, адже навіть якщо в них немає повноцінного усвідомлення важливості обов'язкового голосування на виборах, для них все ще присутня новизна виконання цієї дії.

В оригінальній методиці всі політичні активності були поділені на три категорії за їх складовими.

Перша категорія – «вибори», до якої відносились голосування на виборах та їхнє бойкотування.

Друга категорія – «контакт», до якої відносяться усі активності, що пов'язані з участю в чомусь, наприклад участь у місцевих ініціативах, участь у громадських обговореннях, підписування петицій, подача запитів, відвідування зустрічей з мерами чи міськими депутатами, тощо.

Третя категорія – «протести», до якої було віднесено всі активності пов'язані з протестною діяльністю.

Отримані результати були спочатку розподілені між вищезазначеними категоріями, а потім було вираховано середній показник по ним, задля відображення загального рівня політичної активності по кожному з компонентів (рис. 3.3).

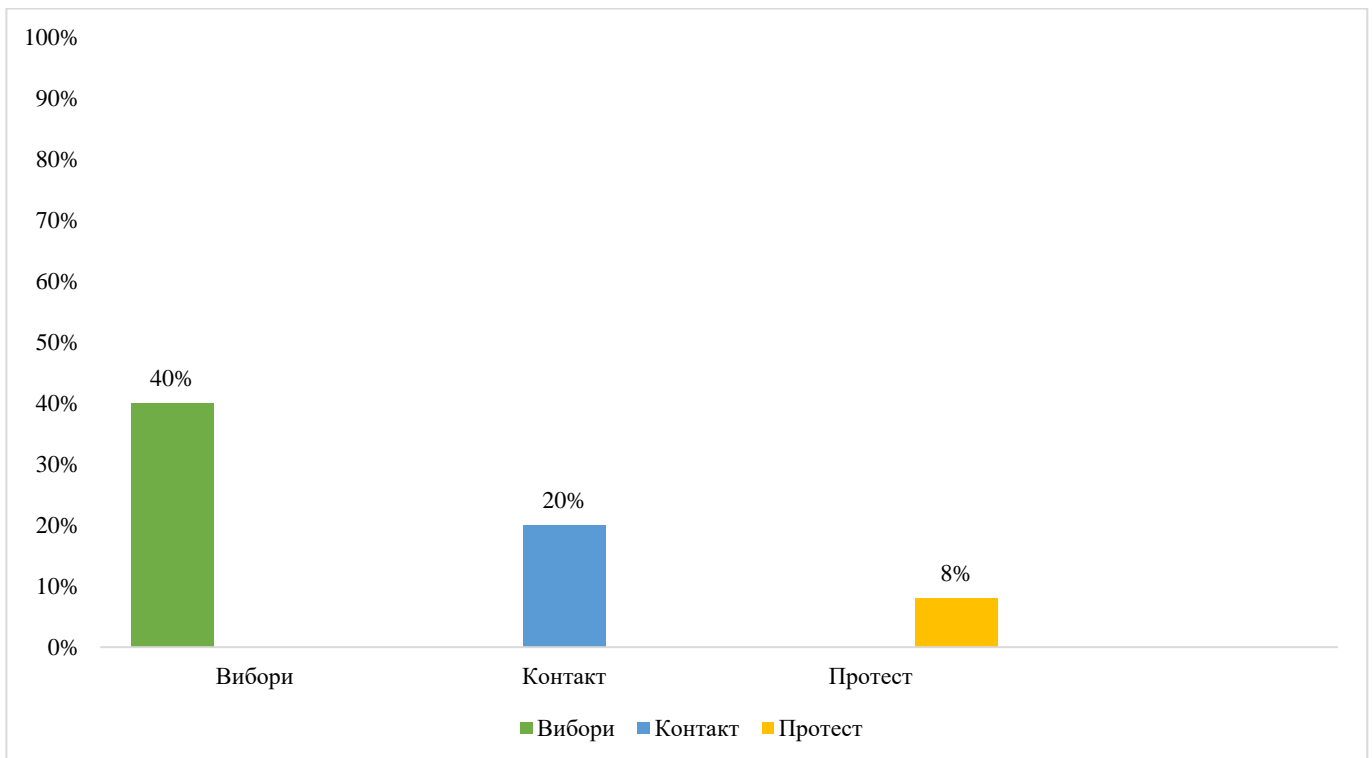

Рис. 3.3. Показник участі в політичних активностях за їх компонентами (у %)

Категорія з компонентом вибори має найбільшу активність, в середньому 40% студентів беруть участь в пов'язаних з нею активностях.

20% - такий середній показник по категорії з компонентом контакту. Цей спад є демонстрацією того, що політичні активності з цієї категорії вже потребують значно більше часу та, в деяких випадках, володінням специфічною й спеціалізованою інформацією. Категорія з компонентом протесту має найменший відсотковий показник, лише 8%. Перш за все, це можна пояснити тим, активності, що відносяться до даної категорії є найбільш небезпечними, що, безсумнівно, дуже сильно впливає на кількість людей, що їх обирає. Іншою причиною їх значно меншої популярності є те, що в більшості своїй вони відбуваються в столиці України, і, відповідно, не всі мають змогу їх відвідувати, через інше місце проживання, чи щоразу приїздити з інших міст.

Підсумовуючи, можна зауважити, що результати цієї частини анкетного опитування є найбільш песимістичними. Вони доволі чітко демонструють, що хоча ми і говоримо про задовільний розвитку політичної культури, її поведінкова складова є дуже низькою. У більшості випадків, люди будуть брати участь лише в дуже рідких подіях, або в тому що взагалі не потребує від них витрат жодних ресурсів. В усіх інших випадках більшість буде обирати пасивний варіант відповіді на запит до дій.

Четверта частина дослідження була присвячена методиці розробленій іноземними науковцями Браяном Сільвером та Кейтлін Даулі. Вона мала вигляд певного переліку питань, відповідно до яких респонденти мали змогу продемонструвати свої базові цінності та норми. Таким чином, дана методика теж найбільше була направлена на розкриття оціночної складової структури політичної культури.

Перше питання відносно характеристик, що є важливими для засвоєння дітьми є дуже показовим. Адже, навіть якщо людина цього не усвідомлює, в таких моментах, як відповіді на подібні питання, проявляються її фундаментальні цінності, які вона вважає найбільш важливими та потрібними. Відтак, за отриманими результатами можна

побачити, що респондентами були виділені такі якості: відповідальність, незалежність або самостійність, цілеспрямованість або наполегливість, гарні манери та працьовитість (рис. 3.4).

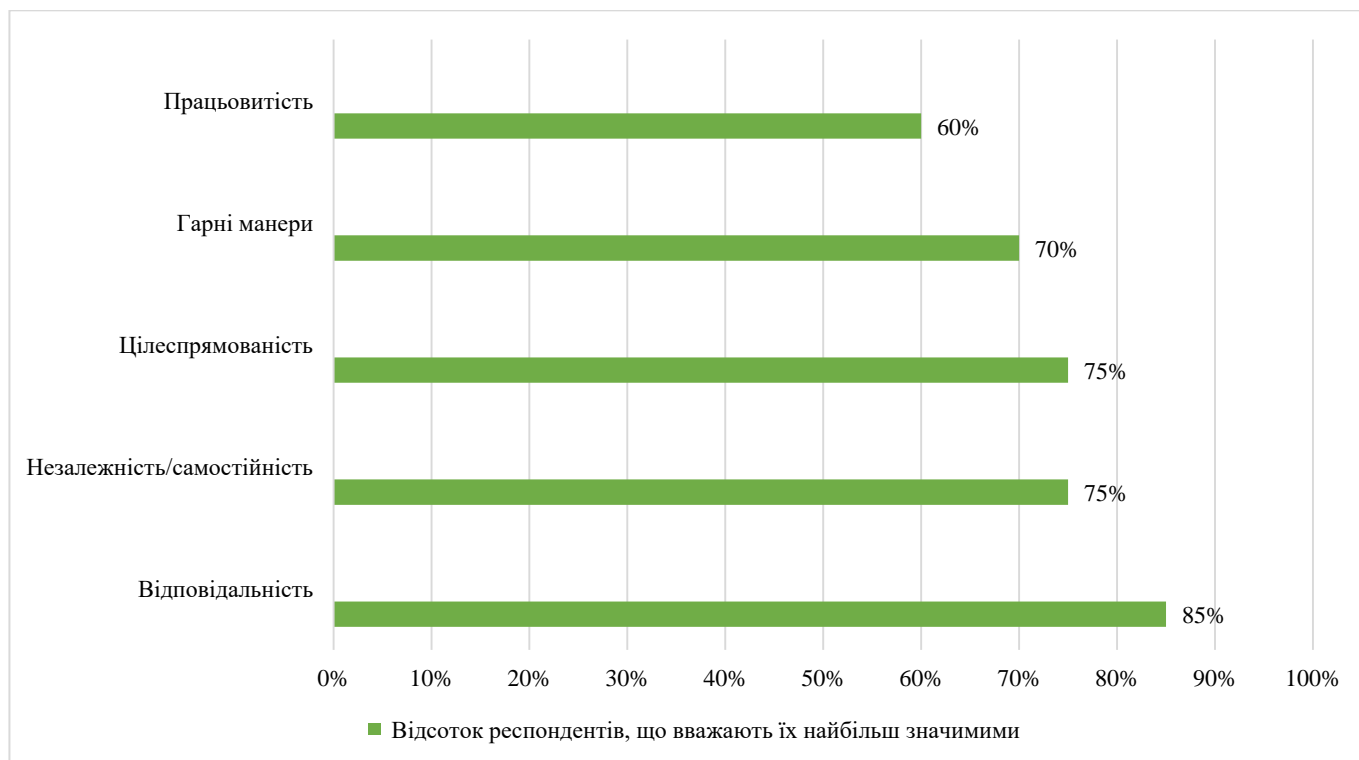

Рис. 3.4. Найбільш значимі риси характеру за методикою Сільвера та Даулі(у %)

Аналізуючи характер обраних якостей, можна говорити, що в респондентів виражається чітке прагнення до вибору таких рис, що, в першу чергу, будуть працювати на покращення власного життя дитини. Особливо це легко прослідкувати при порівнянні з характеристиками, що набрали найменше відсотків, а саме послух, ощадливість та релігійність. Респонденти даного дослідження ставлять саму людину в центр її життя і всі якості, якими на їх думку вона має володіти, направлені на те, щоб зробити для неї можливим таке життя.

На наступне питання, про те з ким би респонденти не хотіли б бути сусідами, відповідь була така, найбільш небажані категорії населення це пияки, наркомани, емоційно нестабільні люди та колишні в'язні (рис. 3.5).

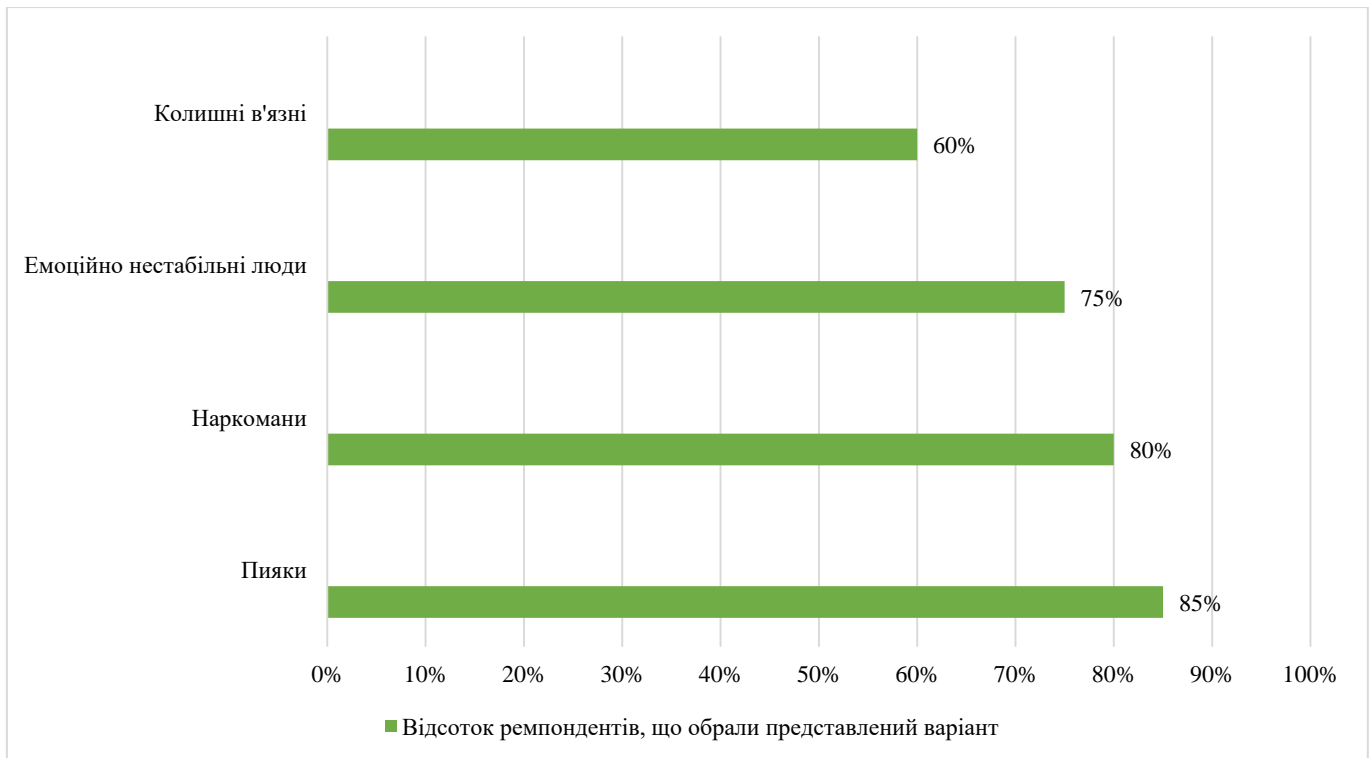

Рис. 3.5. Небажані сусіди за методикою Сільвера та Даулі (у %)

Варто зауважити, що це питання було напевно оригінально найменш адаптоване для українського населення, тому в лідерах тут опинились люди, яких можна найчастіше, порівняно з іншими запропонованими категоріями, зустріти в нашому соціумі.

В цій частині було представлено питання про те, чи пишаються респонденти тим, що вони українці. Відповідь була однотайно позитивною, так 95, 2% дуже пишаються й 4,5% пишаються помірно. Зрозуміло, що подібна відповідь очікувана в сучасний період перебігу військових подій на території України.

Ще одне питання, що було включено в дану методику, а саме твердження про те, що якби уряд прийняв несправедливий закон, то респондент не міг би з цим нічого зробити корелює з питанням першої частини, про відчуття відповідальності, і є доречним підтвердженням результатів отриманих на нього. Тому що, тут так само більшість з тих, хто відповідав, а саме 76,2%, не погоджуються з ним повністю або частково. Такі

відповіді дають зрозуміти, що студентська молодь усвідомлює, що політичні рішення, які приймаються в країні також залежать від них самих, що вони завжди мають право голосу та обов'язок захищати свої інтереси та інтереси усіх громадян їхньої країни.

Заключний питання даної методики і всього опитування спрямоване на змалювання загальної картини про те, наскільки респонденти впевнені в інституціях країни. Їм було запропоновано список з 10 організацій, що включав церкву, військові інституції, систему освіти, правову систему, пресу, профспілки, поліцію, уряд, державні служби та великі компанії. Опитувані мали виставити в кожному з десяти пунктів оцінку від 1 до 4, де найменший бал відповідав за найвищий рівень впевненості, а найбільший бал – за найменший відповідно. Отримані бали було підраховані в програмі Microsoft Excel та зведені до середніх показників (рис. 3.6).

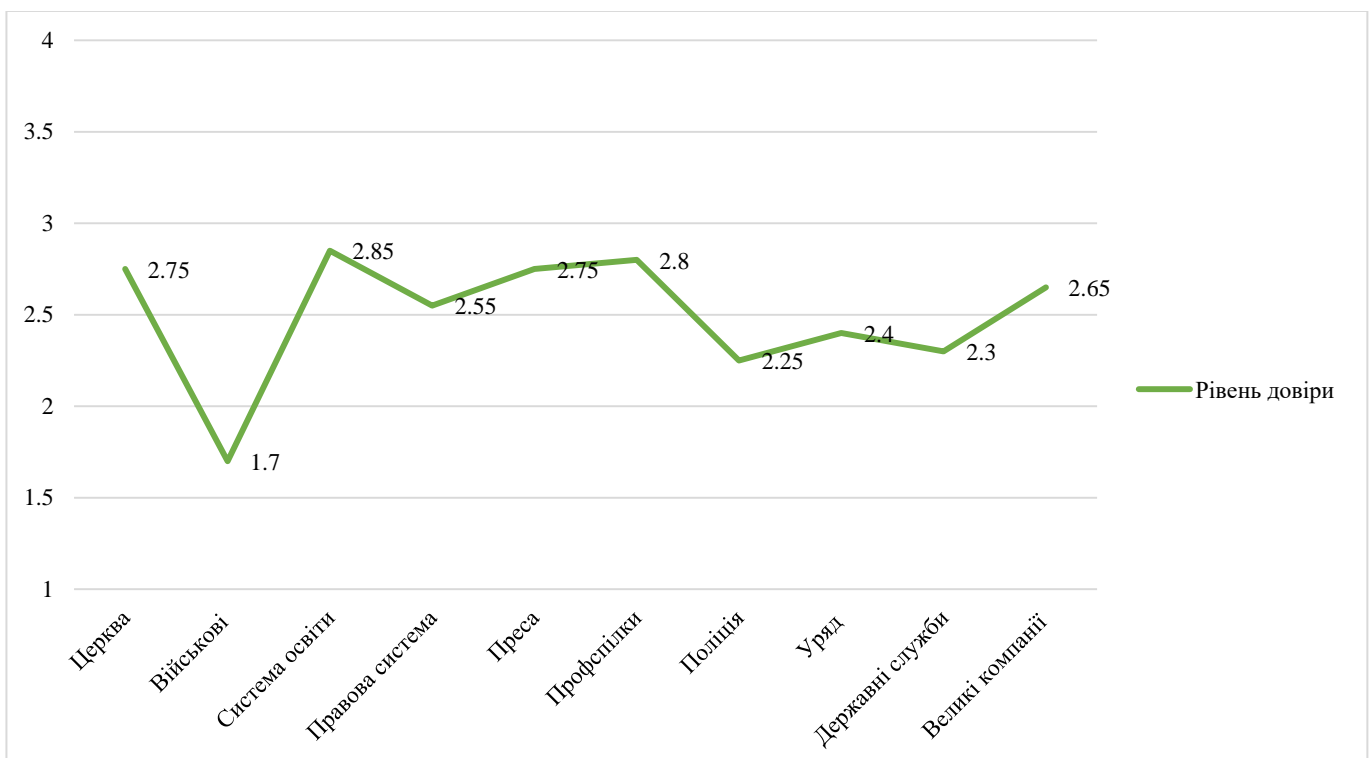

Рис. 3.6. Рівень довіри до державних установ, інституцій та організацій (за середнім показником)

За фінальними результатами найбільшим рівнем довіри зараз користуються військові інституції, що є очікуваним результатом. Так, цей варіант в опитуванні єдиний, що зміг подолати позначку двох балів. Наступним по рівню довіри є поліція, проте навіть між цими двома позиціями вже дуже суттєва рівниця в оцінках. Майже однаково найменше довіри в респондентів викликають система освіти, профспілки, церква та преса. Інші організації та інституції знаходяться посередині можливих результатів. Проте, варто зауважити, що в цілому рівень довіри до окремих органів, об'єднань, інституцій та організацій є не надто високим, наближаючись більше до негативного, ніж до позитивного результату.

Загальний доволі невисокий рівень довіри є частково однією з психологічних особливостей політичної культури студентської молоді. Адже, очевидно, більшість студентів лише з початком отримання своєї освіти почали торкатись й розбиратись в подібних темах, тому це впливає на рівень їхнього розуміння, а відповідно і спроможності довіряти.

Підсумовуючи, можна сказати, що безумовно помітна тенденція на розвиток та покращення рівня політичної культури студентів, проте на даний момент ситуація все ще залишається лише в межах задовільної.

В піднятті рівня такого складного суспільного явища недостатньо лише бажання та індивідуальної роботи, соціум навколо людини, на всіх її життєвих етапах, має бути зацікавлений в допомозі та спроможний докладати сил до його розвитку.

Розглядаючи окремо компоненти структури політичної культури, можна зробити висновок, що хоч вони всі не розвинуті достатньо, а залишаються на посередньому рівні, в українського студентства, портрет якого будувався базуючись на відповідях респондентів даного дослідження, поведінкова складова є в найгіршому стані. Така ситуація має декілька причин, найголовнішою з яких є те, що саме ця складова, для її покращення,

потребує найбільше часу й вкладання ресурсів людиною, а інколи може навіть становити небезпеку для її життя і здоров'я.

Явище політична культури загалом, а також відносно політичної культури різних груп населення країни окремо є доволі поширеним предметом вивчення та дослідження, що було продемонстровано в першому розділі. Проте, дане явище є дуже гнучким та постійно зазнає змін, в результаті чого його вивчення є по-суті нескінченим процесом. Окрім цього, повторне дослідження аспектів політичної культури допомагає вдосконалювати різні моменти суспільного та політичного життя країни.

Очевидно, дане дослідження було проведене у форс-мажорних обставинах, тому воно являється лише приблизною спробою зануритися в питання політичної культури студентів українських вищих навчальних закладів та окреслити можливу мату подібного дослідження. І хоча результати отримані під час проведення дослідження є доволі очікуваним й підтверджують початкові гіпотези, в майбутньому, безсумнівно, варто знову повернутись до даного дослідження за можливості збору значно більшого масиву інформації. Так, вдасться отримати й змалювати більш повноцінну картину такої групи людей як українське студентство.

Проте, навіть дане дослідження демонструє, що потрібно досліджувати не лише загальні уявлення про політичну культуру чи картину в цілому, а й шляхи її покращення й збільшення її рівня в державі. Адже очевидно, що поки політична культура має дуже посередній розвиток. Безумовно, в цього є безліч різних причин, як психологічних, так і суспільних. Люди не відчують себе повноцінними суб'єктами діяльності, не бачать на собі відповідальності, не бажають приймати важкі рішення та занурюватися в складні й суперечливі питання, на додачу до цього ще й світ навколо них старанно створює ілюзію, що можна жити в успішній країні й не бути частиною її політичної середи, або взагалі ігнорувати цей пласт життя країни. Враховуючи все це, варто проводити дослідження з вивчення цього

питання, акцентуючи увагу на знаходженні прогалин у розвитку політичної культури особистостей. А результати цих досліджень використовувати як аргументи для впровадження змін, наприклад в систему освіти чи соціальну політику.

Висновок до розділу 3

Під час аналізу отриманих результатів були висвітлені психологічні особливості політичної культури студентської молоді. Насамперед такі, як недостатній рівень самовизначення, доволі низький рівень довіри, не повне усвідомлення своєї відповідальності та своїх можливостей, прав та обов'язків як громадянина держави. Студентський період – це час масштабних психологічних криз, переоцінки своїх уявлень про світ і про себе. Відтак, зовсім не дивно, що більшість студентів в цей час застрягає десь посередині всіх можливих шкал в пошуку справжнього себе, своїх дійсних цінностей та норм.

Враховуючи отримані результати, були визначені характерні особливості явища політичної культури властиві українським студентам, які загалом і підтвердили гіпотези, що виділялись на початку роботи були підтвердженими. Дійсно рівень політичної культури українських студентів на даний момент є посереднім. Така ситуація приховує в собі низку причин, що були висвітлені в даній роботі: пошук себе, пошук свого місця у світі, різка зміна соціального кола, переоцінка своїх цінностей, визначення нових ідеалів та норм, відсутність досвіду розбиратись з подібними питаннями, невміння бути повноцінним громадянином країни, нерозуміння своїх можливостей – все це є лише частиною аспектів, що впливають на формування політичної культури людини. Проте, варто зауважити, що тенденція і прагнення до його зростання є очевидною і може бути чітко прослідковано в частині питань. Це свідчить, що в більшості студентів, за час навчання, відбуваються зміни, як внутрішньо та і навколо, що сприяють

вибудовуванню їхньої політичної культури. Таким чином, були описані аспекти, що складають загальну картину політичної культури українських студентів. В ній би бачимо, що набуття будь-яких елементів особою до початку навчання у вищому навчальному закладі відбувається лише дуже поверхнево за власної ініціативи, тому найчастіше, цього взагалі уникають повністю. Навіть ті родини, які є зацікавленими в політиці та залучають до цього своїх дітей, в більшості не є здатними створити міцне підґрунтя політичної культури для них. Великою прогалиною є те, що ланки освіти, що передують навчанням в університетах, не бачать своєї відповідальності та не реалізують свою роль у вихованні даного аспекту суспільного життя людини. Відтак, після вступу до університету в індивіда дуже раптово, поряд з великою кількістю усіх інших змін, починає вибудовуватись політична культура. Таке стрімке її формування, часто без достатнього базису та ресурсу знань, призводить до того що вона застрягає на низькому чи середньому рівнях. Людина не усвідомлює потребу в ній, не бачить своєї відповідальності в державі, не є активним учасником суспільних та політичних процесів в його країні.

ВИСНОВОК

У роботі здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження політичної культури української студентської молоді та окреслення загальної картини явища політичної культури студентів.

1. Політична культура є центральним питанням дослідження для великої кількості науковців. Вона визначається як: динамічне суспільне явище, смислова складова політичного життя, сума соціально-психологічних аспектів, історично вкорінена особливість соціальних спільностей або цілісна система взаємозалежних елементів. Вираження політичної культури постійно змінюється, через те, що будь-який елемент як суспільний, так і індивідуальний впливає на неї. Феномен політичної культури досліджують й вивчають за допомогою низки абсолютно різних підходів. Враховуючи всю масштабність даного питання, найчастіше до уваги беруть лише певний аспект питання, пов'язуючи його з іншими суспільними проблемами, наприклад дослідження політичної культури через історичні події, чи як основу для розбудови української держави, чи вкорінення громадянського самовизначення.

2. Політична активність студентів, за результатами дослідження, знаходиться на середньому рівні. Відтак, студенти не проявляють великого прагнення до дій, вони скоріше виконують мінімальні політичні активності, а все що потребує більше часу чи інших ресурсів, вже залишається поза межами їхньої уваги. На такому результаті відображаються і загальний рівень політичної культури, адже якщо прослідкувати, які саме активності виконують студенти, то це саме ті, що знайомі усім з дитинства і, які виконує більшість повнолітніх людей (хоча б інколи) – це голосування на виборах та підписування петицій.

3. Українському студентству наразі властивий середній рівень розвитку політичної культури. Проте, варто зауважити, що за питаннями, які

стосувались періоду «під час повномасштабної війни», можна прослідкувати збільшення зацікавленості до політики та відповідальності. Враховуючи, що ці аспекти є частиною структури політичної культури, можна говорити про те, що з'являється тенденція і на її покращення. Ще однією особливістю є відсутність основи політичної культури впритул до часу початку навчання в університеті, а потім дуже стрімкий розвиток всіх структурних елементів. В наслідок цього особа не здатна повноцінно побудувати ні своє власне бачення себе, ні якісне розуміння суспільства навколо. Відтак, потрібно значно більше часу та сил для повного формування політичної культури, хоча б на початковому рівні.

4. Когнітивна складова політичної культури студентів, яку можна вважати її основою, набуває розвитку доволі пізно. В більшості випадків ні родина, ні школа не ставлять за пріоритет її ранній розвиток у дитини. Відповідно, найбільшу й ґрунтовну частину знань особа здобуває вже навчаючись у вищому навчальному закладі.

Оціночна складова є найбільш розвинутою, адже традиції та частину норм і цінностей люди найчастіше переносить зі свого дитинства. І, хоча в студентський період відбувається переосмислення та переоцінка цінностей та уявлень, все одно, хоча б частина не настільки важливих звичних речей залишаються не змінними. За результатами дослідження, цей елемент структури найкраще характеризується через індивідуалізм та прагнення до вкорінення відповідальності за свої дії. Окрім цього, в результатах ще можна прослідкувати вплив періоду «під час повномасштабної війни» на довіру до інституцій та організацій, так студенти зараз найбільше довіряють військовим та поліції, що є абсолютно зрозумілим в цей час.

Поведінкова складова політичної культури представляє собою дуже помірну активність студентів. Вони обирають лише типові й найбільш зрозумілі варіанти: голосування на виборах і підписування петицій.

Безсумнівно, дане дослідження є лише спробою доторкнутись до такого складного та багатопланового явища як політична культура. Воно є лише початком ґрунтовної роботи з цією проблемою та пошуків покращення рівня політичної культури як студентів, так і загалом громадян країни. Особливо враховуючи час проведення дослідження (початок повномасштабної війни Росії проти України), можна помітити, що рівень інтересу до політики значно зріс. Можна припустити, що така зміна стосується не лише студентів, а всього населення України. Зважаючи, що інтерес до політичної сфери та питань в ній є частиною структури політичної культури, то можна говорити і про деякі зрушення до підвищення і її рівня. Відтак, актуальним й важливим як ніколи є вивчення, дослідження й робота з даним явищем.

Оскільки, проведене дослідження не вичерпує повною мірою всіх аспектів теми, **перспективними напрямками подальших досліджень** є проведення дослідження політичної культури студентів з ширшою емпіричною базою, дослідження шляхів покращення рівня політичної культури, пошук шляхів включення вивчення дотичних до політичної культури тем в закладах середньої освіти, проведення тренінгів та зустрічей щодо питань політичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов Н. М., Ожегов Ю. П., Шерегі Ф. Е. Політична культура та молодь. – М.: Молода гвардія, 1982.
2. Бурлачук Л. Ф., Морозів С. М. Словник-довідник із психодіагностики. – СПб., 1999. – С. 222–223.
3. Виставкина Д. О. Політична культура у молодіжному середовищі України // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17, Вип. 2. – С. 64–71.
4. Вонсович Л. В. Політологія: курс інтенсивної підготовки, 2019. – 352 с.
5. Гуляїхін В. М. Правовий менталітет українських громадян // Юридичні дослідження. – 2019. – № 4. – С. 108–133.
6. Джозеф Я. Мова та ідентичність: національне, етнічне, релігійне. – Н.У., 2004. – 268 с.
7. Дунець В. Б. Формування політичної культури молоді в Україні після подій Майдану 2013–2014 років// Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2014. – Випуск 86 (№ 7). – С. 326–330.
8. Дунець В. Б. Особливості політичної культури сучасної молоді в демократичному суспільстві : приклад Польщі // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / Відп. ред. О. В. Бабкіна. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Спецвипуск. – С. 294–299.
9. Еліти у сучасних політичних процесах (досвід порівняльного дослідження) / А.В. Глухова [та ін.]. –Наукова книга, 2009. – 177 с.
10. Завершинський К. Ф. Когнітивні основи політичної культури: досвід методологічної рефлексії // Поліс. – 2019. – № 3. – С. 19–30.

11. Засадко В. Виміри політичної активності громадян в містах України [Електронний ресурс] // Економіка та держава. – 2018. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/20.pdf.
12. Інглхарт Р., Вельцель К. Модернізація, культурні зміни та демократія: послідовність розвитку людини. – Нью-Йорк:, 2005. – 333 с
13. Ірхін Ю. В. Соціологія культури: навч. для вузів. – М.: Іспит, 2016. – 525 с.
14. Кальцева С. І. Системний аналіз традицій у політичному процесі : автореф. дис. ... канд. політ. наук / Кальцева Світлана Іванівна ; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2004. – 17 с.
15. Кальцева С. І. До питання про структуру політичної культури і місце традицій // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Випуск 15. – Запоріжжя, 2017. – С. 113–123.
16. Кертман Г.Л. Катастрофізм у контексті української політичної культури // Поліс. – 2017. – № 4. – С. 6–18.
17. Кирічек А. І. Дослідницькі соціолого-політологічні підходи до молодіжної проблематики // Соціодинаміка. – 2018. – №1. – С. 124–136.
18. Кирічек А. І. Форми політичної участі та політичної активності в сучасному українському молодіжному середовищі // Право і політика. 2019. – №1. – С. 75–84.
19. Ковзирідзе М. А. Формування професійної мотивації студентської молоді (соціально-технологічний аспект): автореф. дис. канд. соціол. наук. М., 2018.
20. Кулінченко В. А., Кулінченко А. В. Про духовно-культурні основи модернізації України // Поліс. – 2018. – № 2. – С. 150–156.
21. Культура має значення: Як цінності сприяють суспільному прогресу / за ред. Л. Харрісона, С. Хантінгтона. М.: Московська школа політичних досліджень, 2002. – 320 с.

22. Куценко О. Д. Спадщина державного соціалізму в політичній культурі українського суспільства // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 993, Вип. 29. – С. 79–88.
23. Михайлова (Алешина) Є.С. Діагностика соціального інтелекту: Методичний посібник. – СПб., 1999.
24. Никоненко Л. Соціально-психологічні особливості впливу медіапрактик на становлення політико-правової свідомості студентів : дис. ... канд. психол. наук. – Київ, 2019. – 251 с.
25. Нова філософська енциклопедія: у 4-х т./[Науково-ред. порада: попер. В.С. Степін, зам. передс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигін, уч. секр. А.П. Огірків]. – М.: Думка, 2010.
26. Ольшанський Д. В. Основи політичної психології. – Ділова книга, 2017. – 496 с.
27. Остапенко М. Політична свідомість студентської молоді в сучасній Україні / М. Остапенко // Нова політика. – 1999. – № 4. – С. 28–32.
28. Парсонс Т. Система сучасних суспільств: моногр. – М.: Директмедіа Паблішинг, 2017. – 380 с.
29. Пасісниченко В. Л. Від «громадянської культури» до «соціального капіталу» і далі: концептуальні лабіринти дослідження «політичної культури» // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2008. – Вип. 14. – С. 41-45.
30. Подоляк Л., Юрченко В. Психологія вищої школи: підручник. – 2-ге вид. – Київ : Каравела, 2008. – 336 с.
31. Політична філософія / за заг. ред Г. Л. Тульчинського. – М.: Юрайт, 2014. – 324 с.
32. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації : монографія / ред. Л. Кияшко. – Київ : Міленіум, 2014. – 216 с.

33. Політологія: Курс лекцій / Денисюк Н.П., Соловей Т.Г., Старо-Войтова Л.В. та ін. – Мн.: НТOTOB «ТетраСистемс», 2019. – 384 с.
34. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: у 2 т. – М.: Між. фонд "Культурна ініціатива", 1992.
35. Практикум по возрастной психологии : учеб, пособие / под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб. : Речь, 2006. – С. 524–526
36. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. – К.: ІС НАНУ, 2011. – 336 с.
37. Резнік О.С. Чинники громадсько-політичних практик в європейських країнах // Український соціум. – 2013. – № 1. – С. 88–99.
38. Рубаха Г. Модернізація політичної культури українців: соціологічний вимір (на прикладі м. Чернігова) : магістерська робота. – Київ, 2018. – 118 с.
39. Руднев М. Г. Причины и следствия изменения массовых ценностей. [Рецензия] на кн.: Инглхарт Р., Вельцель К. 2011. Модернизация, культурные изменения и демократия // Экономическая социология. Т. 12. – № 2. – С. 138–143.
40. Семененко І. С. Культурні фактори та механізми формування української національно-цивілізаційної ідентичності на рубежі ХХІ ст. // Поліс. – 2014. – № 1. – С. 101–114.
41. Сенін І. Г. Опитувальник термінальних цінностей (ОТЦ): Керівництво. – Ярославль, 1991.
42. Скнар О. Політична картина світу молоді: визначення, складові, функції // Психологія і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 101–107.
43. Сорокін П.А. Таємнича енергія кохання // Со-ціс. – 2018. – № 8. – С. 121–137.

44. Ставлення студентської молоді до політики та політичних подій в сучасному українському суспільстві / В. Г. Городяненко, О. В. Гілюн, В. В. Ніколенко. – Д., 2009. – 46 с.
45. Стегній О. Г. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури // Український соціум. – 2015. – № 2. – С. 26–35.
46. Стегній О. Г. Типи політичної культури регіональних спільнот України // Вісник Львівського університету: Серія соціологічна. – 2008. – Вип. 2. – С. 32–57.
47. Сушко А. І. Процеси трансформації політичної культури сучасного суспільства // Актуальні проблеми політики зб. наук. пр.. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. 56. – С. 242–248.
48. Требін М. П., Поліщук І. О. Політична культура: ретроспективний огляд концептуальних підходів // Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2013. – 2013. – No. 1(15). – С. 123–140.
49. Тульчинский Г. Л. Политические культуры: проблема изучения и типологии [Електронний ресурс] // Эйдос. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/politicheskie-kultury-problema-izucheniya-i-tipologii>.
50. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / За ред. д.екон.н. В. М. Ворона, М. О. Шульга. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – 650 с.
51. Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг [Текст] / За ред. В. М. Ворони, д.соц.н. М. О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 578 с.
52. Ушатіков А. І., Ковальов О. Г., Борисов В. М. Аудіовізуальна психодіагностика: Практикум. – М., 2000. – 103 с.

53. Фен Л. Формування політичної культури студентів в університетах КНР, України та Франції (порівняльний аналіз) : автореф. дис. ... канд. пед. наук; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Старобільськ, 2019. – 13 с.
54. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. – М.: Прогресс–Традиция, 2004. – 480 с.
55. Царенко О. О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян // Панорама політологічних студій. – 2013. – Вип. 10. – С. 176–182
56. Циганенко Г. В. Питальник вимірювання рівня політико-ідеологічного самовизначення // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. К. С. Костюка / Під ред. С. Д. Максименка. – Т. V. – Ч. 5. – К., 2003. – С. 294-298
57. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін // Соціальна психологія. – 2009. – №. 3. – С. 86-94.
58. Щербак М. Соціально-класові характеристики політичної культури в Україні: досвід застосування соціологічного тесту «Типи політичної культури» // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 153-160.
59. Geertz C. The Interpretation of Cultures. Selected Essays. – London : Fontana Press, 1993. – 446 p.
60. Inglehart R. The Renaissance of Political Culture. – 1988. – No. 82. – P. 203–230.
61. Silver B. MEASURING POLITICAL CULTURE IN MULTI-ETHNIC SOCIETIES: Reaggregating the World Values Survey [Electronic resource] / Brian Silver, Kathleen Dowley. – 2000. – Mode of access: <https://www.uh.edu/democracy/silverdowleyp.pdf>.
62. Thompson J. Ideology and Modern Culture. – Cambridge : Polity Press, 1990. – 214 p.

63. Welch C. The Concept of Political Culture. – Basingstock, Hants :
Macmillan, 1993. – 328 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк авторської анкети

1. Вік _____
2. Гендер
 - Жінка
 - Чоловік
 - Інше
3. Ваше місце навчання _____
4. Де ви народились? _____
5. Чи цікавитесь ви політикою зараз?
 - Так
 - Ні
6. Чи цікавились Ви політикою до початку війни?
 - Так
 - Ні
7. Чи можете Ви назвати себе політично орієнтованою людиною?
 - Так
 - Ні
8. Чи можете Ви назвати свою родину політично орієнтованою/
політично зацікавленою?
 - Так
 - Ні
9. Чи обговорювали Ви в дитинстві з родиною питання пов'язанні з
політикою?
 - Так
 - Ні
10. Чи збільшився Ваш рівень політичної зацікавленості/активності після
вступу до університету?

- Так
- Ні

11. Чи можете Ви сказати що ваше оточення активно цікавиться політичними питаннями? (питання стосується періоду до війни)

- Так
- Ні
- Важко відповісти

12. Чи відчуваєте Ви на собі відповідальність за те, що відбувається в Україні? (питання стосується періоду до війни)

- Так
- Ні
- Важко відповісти

**Методика визначення механізмів політико-ідеологічного
самовизначення Г. Циганенко**

Інструкція: В опитувальнику наведено висловлювання про людину, її думки, переживання, звички, стиль поведінки. Прочитайте і визначте (оцініть), якою мірою їх може бути віднесено до Вас. Відповідно до вашого бачення, поставте кожному твердженню від 1 до 5 балів.

- 1 – зовсім не згоден
- 2 – швидше не згоден
- 3 – однаковою мірою згоден і не згоден
- 4 – швидше згоден
- 5 – цілком згоден

№	Твердження	Оцінка
1.	У конфліктних ситуаціях я докладаю зусиль, щоб домогтися свого	1 2 3 4 5
2.	Приймаючи, здавалося б, самостійні рішення, я не можу звільнитися від впливу інших людей	1 2 3 4 5
3.	Я визначився зі своїми політичними уподобаннями	1 2 3 4 5
4.	Я згоден, що мати владу над людьми – найважливіша цінність	1 2 3 4 5
5.	Я більше вірю доказам свого розуму, чим інтуїції	1 2 3 4 5
6.	У конфліктних ситуаціях я намагаюся робити все, щоб уникнути даремної напруженості	1 2 3 4 5
7.	Мені легко примусити людей робити те, що я хочу	1 2 3 4 5
8.	Існують політичні чи соціальні питання, що мене сильно хвилюють	1 2 3 4 5
9.	Я впевнений у собі	1 2 3 4 5
10.	Влада може замінити для мене багато інших цінностей	1 2 3 4 5
11.	Моя інтуїція – надійніший засіб розуміння оточуючих, чим знання або досвід	1 2 3 4 5
12.	Я дуже ціную красу природи та мистецтва	1 2 3 4 5
13.	Я людина самовпевнена, напориста	1 2 3 4 5
14.	Для мене важливо виробити певні погляди з політичних питань	1 2 3 4 5
15.	Я часто завершую роботу всупереч несприятливій	1 2 3 4 5

	обстановці, бракові часу, перешкодам зі сторони	
16.	Я людина гордовита, самовдоволена	1 2 3 4 5
17.	Я дуже ціную можливість творчої діяльності	1 2 3 4 5
18.	Я людина поступлива, піддатлива, м'яка у відносинах з іншими	1 2 3 4 5
19.	У конфліктних ситуаціях я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції	1 2 3 4 5
20.	Я гадаю, що мої політичні погляди стабільні і не змінюватимуться в майбутньому	1 2 3 4 5
21.	Я часто одночасно розпочинаю багато справ і не встигаю їх завершити	1 2 3 4 5
22.	Я згодний обмежити свою свободу, щоб мати владу	1 2 3 4 5
23.	Моє мислення більше вирізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією	1 2 3 4 5
24.	Я можу захопитися справою настільки, що забуваю про час і про себе	1 2 3 4 5
25.	Я людина, яка любить змагатися	1 2 3 4 5
26.	Мої політичні орієнтації важливі для мене	1 2 3 4 5
27.	Коли потрібно щось зробити, мене охоплює страх: а що як не впораюсь, а що як не вийде	1 2 3 4 5
28.	Я людина хитра, завбачлива	1 2 3 4 5
29.	Я часто перечитую книги, які мені сподобалися, по кілька разів	1 2 3 4 5
30.	Більша частина того, що мені доводиться робити, дає мені задоволення	1 2 3 4 5

Методика визначення вимірів політичної активності

1. Чи берете Ви участь у якомусь із перелічених видів політичної активності?

№	Вид політичної активності	Беру/не беру участь
1.	Голосування на виборах	
2.	Зустрічі із депутатами міської ради	
3.	Участь у загальних зборах громади	
4.	Відвідування публічних зустрічей з мером	
5.	Законні демонстрації	
6.	Участь в місцевих опитуваннях	
7.	Звернення до органів місцевої влади	
8.	Підписування петицій	
9.	Участь у місцевих громадських слуханнях	
10.	Участь у місцевих ініціативах	
11.	Страйк	
12.	Участь у дискусіях з місцевою владою через Інтернет	
13.	Збір підписів	
14.	Участь у публічних дискусіях про місцеві рішення чи законодавство	
15.	Бойкотування виборів	
16.	Несанкціоновані демонстрації	
17.	Участь у семінарах, круглих столах, консультаціях	
18.	Запити на інформацію	
19.	Роздача політичних листівок	
20.	Участь в оцінці місцевого впливу	
21.	Участь в протестах з матеріальними наслідками чи наслідками для здоров'я	
22.	Блокування проїзду	
23.	Виголошення політичних промов	
24.	Окупування будівель	

Методика вимірювання політичної культури Браяна Сільвер та Кейтлін Даулі

1. Перед Вами представлений список характеристик, що діти можуть вивчити вдома. Які з характеристик Ви вважаєте найбільш важливими? (оберіть не більше 5)

- Гарні манери
- Незалежність/самостійність
- Працьовитість
- Відповідальність
- Розвинута уява
- Толерантність
- Ощадливість
- Цілеспрямованість/наполегливість
- Релігійність
- Безкорисливість
- Послух

2. Перед Вами перелічені різні групи людей. Оберіть будь-ласка тих з ким Ви б НЕ хотіли бути сусідами?

- Колишні в'язні
- Люди іншої раси
- Ліві екстремісти
- Пияки
- Праві екстремісти
- Емоційно нестабільні люди
- Мусульмани
- Іноземці/іммігранти
- Люди, які хворіють на СНІД
- Наркомани

- Люди нетрадиційної орієнтації
 - Євреї
 - Індуси
 - Ніхто з перелічених
3. Загалом, чи можете Ви сказати, що більшості людей можна довіряти або що Ви не можете бути занадто обережними у спілкуванні з людьми?
- Більшості можна довіряти
 - Ніколи не можна бути занадто обережним
 - Не знаю
4. Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви українець/українка?
- Дуже пишаюсь
 - Помірно пишаюсь
 - Не надто пишаюсь
 - Взагалі не пишаюсь
 - Не знаю
5. Наскільки Ви зацікавлені політикою?
- Сильно зацікавлений/на
 - Помірно зацікавлений/на
 - Не надто зацікавлений/на
 - Взагалі не зацікавлений/на
 - Не знаю
6. Якби уряд прийняв несправедливий закон, я б нічого з цим не міг зробити.
- Повністю погоджуюсь
 - Частково погоджуюсь
 - Не погоджуюсь і не заперечую
 - Частково заперечую
 - Повністю заперечую

○ Не знаю

7. Перед Вами список інституцій. Будь-ласка вкажіть наскільки Ви в них впевнені. (1 - Повністю впевнений/на, 2 - Доволі сильно впевнений/на, 3 - не дуже впевнений/на, 4 - взагалі не впевнений/на).

№	Назва	Оцінка
1.	Церква	1 2 3 4 5
2.	Військові	1 2 3 4 5
3.	Система освіти	1 2 3 4 5
4.	Правова система	1 2 3 4 5
5.	Преса	1 2 3 4 5
6.	Профспілки	1 2 3 4 5
7.	Поліція	1 2 3 4 5
8.	Уряд	1 2 3 4 5
9.	Державні служби	1 2 3 4 5
10.	Великі компанії	1 2 3 4 5